

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: **МЕХАНІЗМ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Виконала: студентка 6 курсу 640мз групи
Банкова Олена Сергіївна

галузі знань:

28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:

281 Публічне управління та адміністрування

Керівник:

Фесенко Артур Михайлович

Кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Міронова Ірина Сергіївна

Доктор історичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ	
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження малої приватизації.....	7
1.2. Етапи приватизації державної власності в Україні	22
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2	
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ	
2.1. Специфіка приватизації державної власності в зарубіжних країнах.....	34
2.2. Реалізація механізму малої приватизації у постсоціалістичних країнах.....	42
Висновки до другого розділу.....	56
РОЗДІЛ 3	
МЕХАНІЗМ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	
3.1. Механізм реалізації малої приватизації в Україні.....	58
3.2. Мала приватизація в Україні: підсумки та перспективи в умовах європейської інтеграції.....	70
Висновки до третього розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена продовженням процесу приватизації в Україні, зокрема малої приватизації відповідно до нового Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р., який встановив нові правила приватизації в Україні. З метою припинення корупції на державних підприємствах, наповнення державного бюджету від приватизації, покращення управління та ефективності на роздержавлених підприємствах передбачено швидкими темпами здійснити розпродаж державної власності. В умовах європейської інтеграції України після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р. та наближенням до європейських норм і стандартів у різних сферах, українською владою було анонсовано початок прозорої, чесної і конкурентної приватизації відповідно до нового Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Приватизація державного та комунального майна стала одним із головних факторів економічних реформ в Україні, зокрема формування ринкової економіки, створення нового класу приватних власників. Реформування відносин власності шляхом приватизації – одна з найбільш важливих складових економічної реформи, яка продовжується в нашій державі, її основа, від якості якої залежить результат економічних перетворень та конкурентоздатності українських товарів і послуг на європейському ринку в умовах функціонування Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Також слід зазначити, що саме мала приватизація, яку планувалося завершити у досить стислі терміни, продовжується і зараз зі значною перевагою над великою приватизацією, про що свідчать статистичні дані представлені Фондом державного майна України.

Рівень вивчення сутності та значення приватизаційних процесів в світі та в Україні на сьогодні є загалом достатнім. Цьому питанню приділяли увагу вчені з різних галузей наук. Вагомим доробком з цієї проблематики, зокрема з державного управління, є праці В. Б. Авер'янова, В. Д. Бакуменка, В. М. Ємельянова, М. Х. Корецького, В. М. Князева, О. Ю. Лебединської, В. І. Лугового, І. Ф. Надольного, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенського, Ю. В. Палагнюк, І. В. Розпутенка, С. М. Серьогіна, В. М. Чечетова та інших вчених. Однак, слід зазначити про особливість наукових розробок з цієї проблематики. Так, більшість дослідників, аналізуючи результат приватизації державного майна, зокрема приватизації об'єктів малої приватизації, відстоюють один із двох існуючих загальних висновків цього процесу, надаючи або позитивну, або негативну оцінку процесу приватизації. Такі різнополярні наукові висновки стимулюють продовження досліджень та ведення наукової дискусії із зазначеної проблематики, що й досі не втрачає своєї актуальності.

Отже, в умовах продовження малої приватизації, яка відбувається в Україні з 2018 р. відповідно нових правил, актуальними є оцінка вже проведеної приватизації в історичній ретроспективі, а також аналіз положень нового Закону, підведення перших підсумків малої приватизації за цей час та виокремлення її перспектив в умовах європейської інтеграції України.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування реалізації механізму малої приватизації та розробка практичних рекомендацій щодо його удосконалення в умовах європейської інтеграції України.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

- уточнити сутність базових понять дослідження: «приватизація», «мала приватизація» тощо;
- проаналізувати етапи приватизації в Україні;
- охарактеризувати зарубіжний досвід реалізації механізму малої приватизації;
- визначити механізм реалізації малої приватизації в Україні;

- розробити практичні рекомендації щодо подальшої реалізації механізму малої приватизації з визначенням перспектив на майбутнє в умовах європейської інтеграції.

Об'єктом роботи є процес малої приватизації.

Предметом дослідження є механізм реалізації малої приватизації в Україні в умовах європейської інтеграції.

Методи дослідження. Дана робота ґрунтується на використанні загальнонаукових (аналіз і синтез, збір, обробка та аналіз матеріалів з даної тематики, метод узагальнення та метод аналогії) та спеціальних методів.

Метод системного аналізу і синтезу використовувався для розгляду теоретико-методологічних аспектів приватизаційних процесів у зарубіжних країнах. Історичний метод дав змогу дослідити процес реалізації механізму малої приватизації в зарубіжних країнах та в Україні зокрема. Компаративний метод дозволив виявити спільне та відмінне у механізмах малої приватизації в світі та Україні.

У роботі широко використовується комплексний підхід до методології дослідження, коли методи, які застосовуються, доповнюють один одного, дозволяють розглядати досліджувані процеси і явища в їх єдності й різноманітності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає тому, що в даній роботі на основі дослідження механізму реалізації малої приватизації дістало подальшого розвитку періодизація приватизації в Україні, напрями використання європейського досвіду реалізації малої приватизації в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки дослідження можуть бути використані у діяльності державних та недержавних установ України, органів місцевого самоврядування, інституцій та відомств, залучених до процесу формування та реалізації механізму приватизації в Україні, а також при викладанні дисциплін зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування».

Апробація результатів магістерської роботи. Результати оприлюднені у виступі на науково-практичній конференції «Лісабонський договір - 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?» (2 грудня 2019 р., м. Миколаїв).

Публікації. Основні положення магістерської роботи опубліковано у тезах до конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які складаються з двох підрозділів, списку використаних джерел (72 найменування). Загальний обсяг роботи 96 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 88 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження малої приватизації

Даний підрозділ присвячений уточненню змісту і сутності основних понять, пов'язаних з приватизацією та малою приватизацією як її видом, адже з терміном приватизації пов'язано багато інших термінів, таких як: «роздержавлення», «продаж», «трансформація власності». Крім того, ми розглянемо також такі поняття як «механізми» та «державне управління приватизацією».

Американським дослідником Р. У. Пулом вперше був уведений в науковий обіг термін «приватизація» у 1976 р. Однак можна говорити про те, що джерела цього поняття відносяться до 1969 р., коли П. Друкер у своїй роботі «Вік переривання традицій» вжив термін «реприватизація» для визначення процесу повернення націоналізованих підприємств їх колишнім власникам. Тим не менш ще у 1920-х рр. М. Бухарін та О. Риков розглядали приватизацію як один з головних факторів забезпечення соціальної стабільності у країні, а також можливості залучення іноземних інвестицій для активізації виробничого процесу [68, с. 9].

В. С. Щербина визначає термін «приватизація» як широкомасштабну передачу державної або комунальної власності у власність фірм або домогосподарств [70, с. 34].

Визначення приватизації надано також у Законі України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 р. Згідно з зазначеним Законом приватизація – це відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим, на користь

фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України (ст. 1). [46]

У 2018 р. було прийнято новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», відповідно попередній головний Закон України у сфері приватизації «Про приватизацію державного майна» від 1992 р. втратив чинність.

Відповідно до нового діючого з поправками у 2019 р. Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» приватизація державного або комунального майна (далі – приватизація) – це «платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями» [48].

Якщо порівняти визначення поняття «приватизація» у Законі України «Про приватизацію державного майна» від 1992 р. і у Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р., можна зробити висновок, що визначення цього терміну в останньому більш лаконічне і чітке. Більш того, уточнення в останньому, що відчуження майна у результаті приватизації є платним, відзеркалює суспільне ставлення протягом всього процесу приватизації у незалежній Україні як до соціально несправедливого.

Доктор наук з державного управління, який досліджує державне управління процесом приватизації М. Чечетов відзначає, що «сутність роздержавлення з погляду теорії державного управління полягає в тому, що воно є одним з напрямів державної політики щодо реформування як відносин власності, так і всієї системи організації управління національною економікою, господарювання, регулювання та розподілу» [68, с. 10]. Отож, відомий вітчизняний дослідник розрізняє у своєму дослідженні поняття «приватизація» та поняття «роздержавлення».

Відзначимо, що існує велика кількість підходів до визначення поняття «приватизація», яке в широкому розумінні включає в себе один з аспектів реформування державного сектора із зменшенням його розміру, а у вузькому – повний або частковий перехід об'єкта приватизації з державної власності у приватну, тобто воно пов'язане з трансформацією відносин власності.

Так, на думку Ю. В. Алданова, приватизація у вузькому розумінні – це передача власності у приватну (індивідуальну) власність [1, с. 64].

Зустрічаються трактування приватизації як тривалого процесу – великої державної програми з відчуження державного та муніципального майна у приватну власність, «сукупності заходів адміністративно-правового та громадянсько-правового характеру, внаслідок яких право власності на майно, яке приватизується, переходить у приватну власність» [41, с. 127].

З юридичної точки зору приватизація – це майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є платне, частково оплачуване чи безоплатне відчуження державного майна. В економічному аспекті приватизація розглядається як трансформація державної власності в недержавну власність [69, с. 164].

Науковці роблять спроби знайти відповідь на запитання: чи можна розглядати процес приватизації державного майна як просто звичайного ринкового процесу, за допомогою якого держава повністю або частково передає його приватному власникові. Адже загалом ми маємо конкретний товар – об'єкт приватизації, продавця – державу та покупців – потенційних власників. За об'єкт ми одержуємо ринкову ціну, сформовану відповідно до законів попиту та пропозиції в ринковій економіці.

Приватизація також розглядаються в політичному, організаційно-технічному, економічному, юридичному, психологічному аспектах, що відображує її багатозначність як категорії.

У своєму дисертаційному дослідженні М. Чечетов довів, що приватизація, крім юридичного й економічного, має також вагомий соціальний, політичний, ідеологічний і навіть екологічний зміст. Відповідно

аналіз приватизаційних процесів не може обмежуватися розглядом лише економічних аспектів, він має враховувати широкий спектр питань, що відображають усю сукупність взаємовпливів та взаємозв'язків факторів і напрямів суспільних відносин [68, с. 9].

Отже, при приватизації переслідуються три основні цілі:

- ідеологічна – досягти того, щоб підприємництво було основним саморозвиваючимся інститутом демократичного суспільства;
- економічна – оздоровити державний бюджет шляхом ліквідації субсидій державним підприємствам та отримання прибутку від їх продажу;
- соціальна – знизити рівень безробіття за рахунок створення нових робочих місць на приватних підприємствах.

Для країн, які знаходились у стані постсоціалістичних трансформацій та переходу від системи соціалістичної до ринкової економічної системи, приватизація була головним кроком у створенні приватних підприємств, які надавали робочі місця у приватному секторі та забезпечували вищий рівень постачання товарів і послуг. Всесвітньо приватизацію вважають найбільш ефективним засобом підвищення продуктивності фондів, які належать державі, а також створення конкурентноздатної економіки у різних галузях виробництва.

Основною метою приватизації є створення умов для сприяння підвищенню ефективності діяльності підприємств, установ, організацій та створення конкурентного середовища, а також забезпечення надходження коштів від приватизації [1, с. 117].

Реформування відносин власності шляхом приватизації – це одна з найбільш важливих складових економічної реформи, яка здійснюється в Україні протягом вже тривалого часу, її фундамент, від якості якого залежить результат економічних перетворень.

Метою приватизації є перехід від соціалістичної економіки до ринкової, що пов'язано із системними трансформаційними змінами. Саме системозмінюючий характер перетворень, на переконання М. Чечетова,

відрізняє роздержавлення як напрям державної політики від приватизації, оскільки вона за своєю суттю є лише інструментом такої політики, механізмом цих перетворень. Приватизація забезпечує вивільнення власності з тотального володіння, користування й розпорядження держави у всеосяжних масштабах як інструмент реалізації її волі щодо розпорядження цією власністю [68, с. 10].

Відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р. основною метою приватизації є «прискорення економічного зростання, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, зменшення частки державної або комунальної власності у структурі економіки України шляхом продажу об'єктів приватизації ефективному приватному власнику» [48]. У Законі вже немає формулювань щодо трансформації економіки України з соціалістичної до ринкової, адже станом на 2018 р. це не є актуальним, бо Україна давно визнана країною з діючою ринковою економікою. Більш того, немає згадок у цьому визначенні про соціальний або політичний ефект від приватизації, а основний наголос робиться на економічне зростання, що є важливим для нашої країни в останні роки.

Зазначимо, що загалом при визначенні стратегії приватизації державним управлінцям слід вирішувати три основні проблеми:

- кому передавати державну (комунальну) власність;
- на яких умовах передавати державну (комунальну) власність;
- чи варто очікувати економічну користь від приватизації.

Відзначимо, що приватизація здійснюється на основі таких загальних принципів:

- законності;
- відкритості та прозорості;
- рівності та змагальності;
- державного регулювання та контролю;

- продажу об'єктів приватизації з урахуванням особливостей таких об'єктів;
- захисту економічної конкуренції;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій;
- повного, своєчасного та достовірного інформування про об'єкти приватизації та порядок їх приватизації;
- забезпечення конкурентних умов приватизації [48].

З точки зору економіки приватизація ставить завдання досягнення таких цілей як підвищення продуктивності, економія коштів. Проте, ця загальна формула змінюється, до неї додаються нові завдання залежно від історичних, суспільно-економічних умов, національних особливостей країни, у якій здійснюються трансформації.

Це можна показати на прикладі нашої держави, де на приватизацію покладалась надія забезпечення досягнення цілої низки завдань політичного, соціального та економічного характеру [70, с. 132]. Однак завдання приватизації часто звужуються до лише фіскальних завдань, а непослідовність та непрозорість приватизаційних процесів, політичний вплив на цей процес, дають підстави для неоднозначної оцінки з боку експертів, представників громадянського суспільства.

Приватизацію можна класифікувати відповідно до двох основних видів: велика та мала приватизація.

Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» (2018 р.) також виокремлює ці два види приватизації.

Мала приватизація – це передача до приватних рук малих підприємств, їх структурних підрозділів, нерухомого майна та нежитлових приміщень, які припинили свою діяльність за певних причин, або виведені із виробничого процесу і на даний час підприємством не використовуються [1, с. 147].

Ці підприємства – об'єкти малої приватизації – являють собою ключ до ринкової економіки, тому що вони генерують попит на готові промислові та продовольчі товари, цей попит у свою чергу створює ринок проміжних

виробів і так далі. Малі приватні підприємства, завдяки конкуренції, продають вироби вищої якості за нижчими цінами, і це поліпшує рівень життя споживачів [33, с. 56].

До об'єктів малої приватизації належать:

- 1) єдині майнові комплекси державних і комунальних підприємств;
- 2) окреме майно – рухоме та нерухоме майно державних або комунальних підприємств (у тому числі будівлі, споруди, нежитлові приміщення), майно, що залишилося після закінчення процедури ліквідації державних або комунальних підприємств, визнаних банкрутами; майно підприємств, що ліквідуються за рішенням органу, уповноваженого управляти державним або комунальним майном; майно державних або комунальних підприємств, що не були продані як єдині майнові комплекси; державне або комунальне майно, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств та перебуває на обліку господарських товариств, створених унаслідок приватизації або корпоратизації;
- 3) об'єкти незавершеного будівництва (будівлі, споруди, передавальні пристрої, які не введені в експлуатацію), законсервовані об'єкти;
- 4) об'єкти соціально-культурного призначення – об'єкти освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, туризму, мистецтва і преси, телебачення, радіомовлення, видавничої справи; санаторно-курортні заклади, будинки і табори відпочинку, профілакторії; інші об'єкти, призначені для задоволення соціальних та культурних потреб громадян незалежно від вартості майна; об'єкти соціально-культурного призначення, що не включені до статутного капіталу господарських товариств;
- 5) пакети акцій акціонерного товариства, утвореного у процесі приватизації або корпоратизації, акції держави у статутному капіталі господарських товариств, інших господарських організацій і підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності та розташованих

на території України або за її межами, крім пакетів акцій акціонерних товариств, що належать до об'єктів великої приватизації;

б) інші об'єкти, що не належать до об'єктів великої приватизації [48].

Отже, Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» детально і доступно описав всі можливі об'єкти малої приватизації у сучасній Україні.

Приватизація малих форм державної (комунальної) власності створює попит приватного сектору на організацію підприємств малого бізнесу, що слід оцінити позитивно для розвитку економіки як країни загалом, так і для соціально-економічного розвитку регіонів.

Аукціонний продаж невеликих об'єктів для торгівлі, закладів громадського харчування, аптеки розглядається як головна форма їх швидкої, ефективної, відкритої, прозорої конкурентної приватизації. Широкий доступ до участі у приватизації забезпечує перехід власності в руки тих, хто вкладаючи особисті кошти, досягатиме найбільш ефективного їх використання, сприяє залученню нових інвестиційних ресурсів. Приватизація стає важливим фактором стабілізації ринку, зменшує тиск на споживчий ринок надлишкової маси, дозволяє поповнити доходи місцевих бюджетів з метою їх використання для реалізації соціальних програм в умовах посилення соціальних викликів в Україні після 2014 р.

Слід також відзначити, що якщо приватизація середніх та великих підприємств може бути складною та тривалою справою, мала приватизація є відносно простою і може здійснюватись швидко.

Саме мала приватизація тісно пов'язана із структурною перебудовою, адже узаконення приватної власності призводить до виникнення малих підприємств, а такий бізнес мобільний. Ледь чуттєва зміна попиту та пропозиції приводить до виникнення нових підприємств чи переорієнтації старих в потрібному напрямку [41, с. 121].

Мала приватизація стала основою економічних реформ, а це у свою чергу пов'язано з результатами здійснення приватизації, а саме:

- приватизація дозволяє збалансувати бюджет. Хоч виручають грошей від продажу майна небагато, але зменшуються дотації державному сектору;
- продаж майна за готівкові гроші створює антиінфляційний ефект, тобто вилучаються з обігу зайві гроші, які не були забезпечені товарною масою;
- з приватизацією з'являється можливість створення внутрішніх фінансових ринків;
- полегшується доступ українських фірм на світовий ринок. Особливо активно відбувається зворотний процес, відбувається теоретичне опанування та практичне використання іноземних технологій [29, с. 82].

Мала приватизація переважно вирішила важливе економічне завдання для країни – вона створила умови для появи й розвитку малого бізнесу. Більш того, вона і продовжує сприяти формуванню конкурентного середовища для ведення бізнесу та поліпшення якості товарів і послуг. Необхідними складовими зростання економіки у середньостроковій перспективі є збільшення основного капіталу через інвестування і подальший розвиток ринкових інституцій. Натомість зростання економіки у довгостроковій перспективі ґрунтується переважно на науково-технічному прогресі, що, крім приватних інвестицій, передбачає підтримку держави. [68, с. 11-12].

Основним аргументом на користь малої приватизації є те, що вона покращує ефективність тим, що:

- підвищується рівень компетенції та свободи в управлінні підприємствами.
- управління приватними підприємствами здійснюють власники, а не зацікавлені державні службовці;
- у підприємстві, що знаходиться в приватній власності, прийняття рішень є найменш політично обумовлені, робітники й управлінці отримують заробітну плату, пов'язану з продуктивністю і доходністю підприємства;

Отож, одним з основних завдань малої приватизації є формування приватних власників як основи суспільно-політичного і економічного устрою [33, с. 57] в демократичній країні з працюючою ринковою економікою.

Загальновідомо, що основу функціонування підприємницького сектору економіки становлять закони ринкової економіки. Однак, на розвиток підприємництва впливає також і держава, яка використовує як адміністративні методи, так і економічні важелі, і цим впливає на розвиток підприємницьких структур. Необхідність використання механізмів для розвитку підприємництва обумовлена тим, що адміністративний характер реформ, директивне встановлення умов приватизації визначають необхідність контролю з боку держави за діяльністю малих підприємств, а також впливу за допомогою певних механізмів на зазначені підприємницькі структури [69, с. 69].

Перейдемо до визначення механізмів державного управління, адже в цій магістерській роботі ми аналізуватимемо механізм малої приватизації в Україні.

Спершу слід відзначити, що механізм державного управління будь-якою сферою діяльності – «це система взаємоузгоджених важелів, за допомогою яких здійснюються конкретні заходи і через які держава впливає на суспільну діяльність людей з метою досягнення визначених цілей» [8, с. 204].

Складність і масштабність об'єкта державного управління, тобто суспільства, зумовлює необхідність формування узагальнюючого великого механізму – державного механізму управління [13, с. 375].

Отож державний механізм – система всіх державних організацій (наприклад, державні органи, підприємства і установи), що реалізують завдання і функції держави. Державні органи – це певним чином організовані групи осіб і посадові особи, які діють на правовій основі і здійснюють свої повноваження шляхом прийняття та реалізації державно-владних рішень. Система державних органів становить державний апарат. Державні

підприємства і державні установи – це організації, які під керівництвом державних органів реалізують завдання і функції держави у сфері виробництва матеріальних (підприємства) чи нематеріальних (установи) благ. Державні підприємства і державні установи не є державними органами, оскільки не виступають суб'єктами державної вади [71, с. 118].

Так само релевантним для даного дослідження є те, що залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмах державного управління, вони можуть бути політичними, економічними, соціальними, організаційними та правовими, а також комплексними відповідно до основних сфер суспільної діяльності, відповідно до «Енциклопедії державного управління». Особливості відповідних механізмів зумовлює специфіка державного управління. Конкретні механізми державного управління, що описують регулювання певних сфер життєдіяльності населення, є достатньо громіздкими [13, с. 375].

Таким чином, механізм державного управління є складним утворенням, який поєднує в собі різні елементи. Він є складовою частиною державно-управлінської системи.

Слід звернути увагу на вузьке і широке трактування механізмів формування і реалізації державної політики, на які розділяє механізми дослідниця О. Труш. У широкому значенні, державна політика реалізується через державний механізм управління, до складу якого входять механізми державного управління та місцевого самоврядування, механізми функціонування приватного і громадського секторів тощо. У більш вузькому сенсі «реалізація державної політики здійснюється за допомогою комплексного механізму державного управління, який включає набір окремих механізмів (правовий, організаційний, економічний тощо), що дозволяє реалізувати конкретний напрямок державної політики, відповідно до сфер суспільної діяльності» [61].

Наголосимо на тому, що серед дослідників з державного управління немає єдиного погляду на кількість і зміст складових комплексного

механізму державного управління. Як зазначено в «Енциклопедії державного управління», «залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмах державного управління, вони можуть бути політичними, економічними, соціальними, організаційними та правовими, а також комплексними відповідно до основних сфер суспільної діяльності» [13, с. 376].

Існує кілька груп механізмів активізації розвитку підприємництва під впливом малої приватизації. Нестача уваги до зазначених механізмів знижує ефективність приватизаційних процесів і розвитку підприємницького сектору економіки.

1. Організаційно-правові механізми:

- підвищення якості договорів купівлі-продажу державного (комунального) майна;
- контролю договірних зобов'язань;
- заміни менеджменту на приватизованих малих підприємствах;
- удосконалення правової і нормативної бази;
- інформаційної підтримки;
- страхування;
- легалізації тіньової економіки.

2. Соціальні механізми:

- надання пільг окремим категоріям громадян;
- створення додаткових робочих місць;
- захисту прав власності;
- мотивації і стимулювання.

3. Фінансово-економічні механізми:

а) економічні:

- ціноутворення під час продажу державного (комунального) майна;
- перерозподіл кадрів між державним і недержавним сектором економіки;
- механізми переоформлення прав на землю;

- санації і банкрутства збиткових підприємств;
- активізація ринку нерухомості;
- усунення територіальних диспропорцій у розвитку підприємницького сектору;
- залучення інвестицій;
- залучення малих підприємств до сфери зовнішньоекономічної діяльності;
- механізми бізнес-планування.

б) фінансові:

- перерозподіл фінансових потоків між державним і недержавним секторами економіки;
- фіскальні механізми;
- механізми мікрокредитування;
- механізми фінансової підтримки [29, с. 97].

Особливої актуальності вищевизначені механізми набувають, коли основна кількість невеликих державних підприємств уже приватизована і розвивається в умовах діючої ринкової економіки. Наголосимо, що розроблення і реалізація механізмів, що сприяють розвитку приватизованих малих підприємств, спрямована не на надання яких-небудь переваг, а на усунення дискримінації у їхній діяльності.

Вітчизняні дослідники виявили ряд недоліків у діяльності приватизованих малих підприємств, що ускладнюють діяльність реформованих підприємств порівняно з підприємницьким сектором економіки вцілому:

- створення нової підприємницької структури «з нуля» здійснюється за наявності достатнього стартового капіталу для діяльності підприємства або при чіткому визначенні джерел фінансування діяльності підприємства. Підприємницькі структури, створені в процесі малої приватизації, у більшості випадків зазнають нестачі оборотних коштів, знос основних

засобів часто становить 70-80%. При цьому конкретні програми щодо залучення коштів на розвиток підприємств відсутні [58, с. 16].

- у той час як на підприємствах, створених «з нуля», умови діяльності працівників і керівництва визнаються свідомо, на приватизованих малих підприємствах «правила гри» визначені директивно, у багатьох випадках працівники, які не мають достатньої кваліфікації, утягнуті у процес управління підприємством;

- організаційно – правова форма під час створення підприємства «з нуля» визначається засновниками залежно від ринкової кон'юнктури. Під час приватизації малих підприємств у багатьох випадках перетворення в ту чи іншу форму здійснюють адміністративними методами, при цьому вибір організаційно-правової форми не завжди об'єктивний;

- на відміну від підприємств, створюваних «з нуля», менеджмент приватизованих підприємств, принаймні на першому етапі діяльності, установлюється директивно. Зміна неефективного працюючого керівництва в багатьох випадках ускладнене незнанням співвласниками і працівниками підприємства свої прав, юридичною та економічною безграмотністю;

- діяльність підприємств, створених «з нуля», здійснюється на основі розробленого бізнес-плану. Керівництво таких підприємств достатньою мірою володіє інформацією щодо ринку збуту, постачальників, сировини та ін. Приватизовані малі підприємства, що втратили старі виробничі зв'язки, перебувають в «інформаційному вакуумі», що дає певні переваги підприємствам, створеним «з нуля»;

- на відміну від підприємств, створюваних «з нуля», під час приватизації малих підприємств державою визначається ряд обов'язкових умов, які не завжди об'єктивні і часто ускладнюють діяльність підприємств [59, с. 8].

Механізми активізації розвитку приватизації під впливом малої приватизації можуть бути систематизовані у вигляді трьох груп: організаційно-правові, фінансово-економічні та соціальні. Надзвичайно

важливим є виконання їх у комплексі на макро- та мікрорівнях. Наприклад, дієве використання механізмів страхування, кредитування, санації і банкрутства тощо на мікрорівні неможливе без реалізації механізмів, пов'язаних з удосконаленням нормативно-правової бази, проведенням держаної приватизаційної політики держави, розробленням програм соціально-економічного розвитку регіонів тощо. Сьогодні все більшого впливу набувають механізми заміни управління на приватизованих малих підприємствах. Як показали дослідження, зміна керівництва мала місце більш ніж на 10% приватизованих малих підприємств. На підприємствах з приватною формою власності пошук ефективного управління буде менш активний, що зіграє негативну роль розвитку підприємництва [29, с. 68].

Механізми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності на реформованих малих підприємствах є однією з найбільш важливих груп механізмів активізації розвитку підприємництва. Активізацію інвестиційних процесів зумовлює не стільки наявність вимог з боку держави в ході приватизації, скільки той факт, що вкладення коштів здійснюється підприємцем на розвиток власного підприємства, тому можна сподіватися, що фактичний обсяг інвестицій перевищить планові показники [29, с. 112].

Формування і розвиток регулювання підприємницького сектору економіки України пов'язані з активізацією післяприватизаційних напрямів діяльності органів приватизації. Пріоритет у реалізації комплексу післяприватизаційних заходів має бути надано економічним механізмам розвитку підприємництва у сфері малої приватизації.

Отже, процес переходу від державної до приватної власності є був і залишається важливою складовою частиною економічних перетворень в Україні. Приватизація малих форм державної (комунальної) власності створює попит приватного сектору як основи економічного зростання в регіонах. Одною з важливих переваг процесу малої приватизації є те, що порівняно з приватизацією середніх та великих підприємств, мала

приватизація є відносно простою і може здійснюватися швидко, що дозволяє більш оперативно реагувати на зміни і прилаштовуватися до сучасних вимог.

1.2. Напрями та етапи приватизації державної (комунальної) власності в Україні

З початку процесу приватизації у 1990-х рр. у суспільстві продовжуються дискусії щодо доцільності її проведення, обґрунтованості напрямів, пріоритетів та темпів реформування відносин власності. Слід зазначити, що в Україні вона стала одним з напрямів макроекономічних реформ постсоціалістичних трансформацій, які здійснювались відповідно до законодавчих актів, які були прийняті ще на початку 1990-х років, а з деякими змінами та доповненнями залишаються чинними і зараз, адже приватизаційні процеси в Україні продовжуються й майже тридцять років після початку.

Звертаючись допочатків приватизаційного процесу в Україні, слід провести дослідження соціально-політичних та економічних умов вибору моделі приватизації в Україні під час трансформаційних реформ.

Оскільки приватизації відводили роль основи системних змін у суспільстві й економіці, то зміна соціально-економічної моделі, поряд з реформами політичної системи вимагала й глибокої перебудови відносин власності [69, с. 112].

Спочатку розглянемо погляди вчених-економістів щодо процесу приватизації в Україні.

В українській економічній літературі проблемі власності присвячено багато наукових праць. Серед них дослідження В.О. Рибалкіна, І.В. Лазні. Автори приділяють велику увагу аналізу методологічних та теоретичних положень зарубіжних та вітчизняних вчених, на яких ґрунтується сучасна загальна теорія власності; розкривають зміст та функції відносин власності у

їх історичному розвитку; досліджують механізм та форми реалізації відносин власності тощо [55, с. 126].

Також слід більш детально розглянути та більш глибоко дослідити теоретичні аспекти сутності вибору моделі приватизації в Україні.

Вчений-економіст О. Пасхавер зазначає, що реформи в Україні проводилися без наявності ідейних реформаторів, які б у процесі багаторічних дискусій виробили концепцію модернізації суспільства як соціально-економічного процесу. Не було схеми, не було створено чітких алгоритмів приватизації в рамках загальної концепції модернізації суспільства [62, с. 143].

Під час вироблення політики та ідеології економічної трансформації суспільства, у тому числі й відносин власності, слід було враховувати реальні умови, в яких буде відбуватися приватизація:

- великі масштаби проведення приватизації – роздержавлення до цього безпрецедентних масштабів на всій території новоствореної незалежної держави Україна;

- політичний аспект проблеми – розподіл загальнодержавного надбання, на частку якого мав право кожний громадянин, ажде під час соціалістичної економіки всі працювали над її творенням;

- відсутність у країні таких власників відповідно до своїх офіційних статків (принаймні до 1994 р.), які могли б купити на аукціоні велике або середнє підприємство;

Відповідно важливими критеріями, на основі яких формувалася концептуальна основа моделі приватизації в Україні, були:

- створення ефективного власника;
- забезпечення найкоротших термінів проведення реформування відносин власності;
- дотримання принципу соціальної справедливості [14].

Як відзначають Г.О. Крамаренко та О. Є. Чорна, у соціалістичних країнах частка державної власності переважно сягала 90%, у той час як у

країнах з ринковою економікою вона не піднімалася вище 10%. Такі масштаби й зумовили великі і загальнонаціональні процеси приватизації 1990-х рр. [22, с. 144] у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, у тому числі й в Україні.

Отож проаналізуємо процес приватизації в незалежній Україні та його періодизацію відповідно до вітчизняних вчених у різних галузях науки, зокрема зупинимося на дослідниках у сфері державного управління.

В. Пилипчук головним завданням приватизації вважав відхід від державної власності, від економіки дистрибуції і націлення її у вільну економіку ринкових відносин. Він був упевнений, що починати потрібно тільки з безоплатної приватизації, тому що грошова вимиває оборотні засоби у підприємств. В. Лановий відстоював концепцію сертифікатної приватизації, В. Сальніков був прихильником концепції грошової приватизації. На думку В. Прядко, підхід В. Сальнікова був ближчим до європейського, він досконало вивчав досвід приватизації в країнах Центральної та Східної Європи, яка почалася раніше української. У той же час А. В. Лановий орієнтувався на наші внутрішні резерви, більше вивчав проект російської програми приватизації [6, с. 3].

У жовтні 1991 р. у Верховній Раді України було розглянуто декілька різних концепцій приватизації: від Комісії Верховної Ради України по питаннях економічної реформи і управління народним господарством, яку представив В. Пилипчук, Кабінету Міністрів України, про яку доповів О. Пасхавер, Міністерства у справах роздержавлення власності і демонополізації виробництва України, з якою ознайомив народних депутатів України і громадськість В. Сальніков.

Концепція, розроблена В. Пилипчуком, полягала в тому, щоб швидко поділити державне майно й роздати громадянам. Він запропонував створити єдину комп'ютеризовану мережу, єдиний банк даних, єдину мережу приватизації, нейтралізувати всі можливі варіанти втручання в приватизацію, зловживань тощо. Фонд державного майна України за цією схемою мав

виконувати функцію тільки статиста. Відповідно до цієї схеми процес приватизації мали здійснювати через єдину комп'ютеризовану мережу шляхом передплати майна і завершити в 1994 р. Відповідно до проекту система повинна була бути створена впродовж 4 місяців. З групою своїх однодумців В. Пилипчук розробив проект і добитися обіцянок керівництва США виділити 16 млн дол. для закупки та розгортання необхідного обладнання. В. Сальніков запропонував англійський варіант приватизації, розрахований на 50 років: продаж державного майна за грошові кошти з глибиною приватизації не більше 49%. В. Сальніков був проти створення ФДМУ: готувати об'єкти до продажу повинно було Міністерство у справах роздержавлення власності і демонополізації виробництва України, а продавати – міністерства, до сфери управління яких належать ці об'єкти. Процес передбачалося здійснювати поступово, протягом десятків років [16, с. 64].

О. Пасхавер був проти обох варіантів, адже, на його переконання, перший був нереальним, а другий – давав можливість міністерствам блокувати процес приватизації. На його думку, вибір моделі приватизації визначався в першу чергу політичними цілями. Необхідно було позбавити державу монополії у виробничому секторі, передати частину економічної влади приватному капіталу. Концепція О. Пасхавера засновувалася на таких даних: скільки приблизно грошових коштів має населення і яка ринкова вартість державного майна. Вирахували, що населення може викупити (за умови, що воно дійсно захотіло б це зробити) менш як 10 % державного майна. Отже, у той період громадяни України не мали достатніх коштів для того, щоб брати участь у грошовій приватизації. Щоб такі умови були створені, треба чекати десятиліття, але треба було діяти зразу для успіху макроекономічних реформ. Як результат, вирішили використати сертифікати. За сертифікати можна було викупити тільки 40 % державного майна, а решту пропонувалося продати за грошові кошти. Проте пізніше прямо в залі Верховної Ради України 40 % було змінено на 70 %. [62, с. 198]

Після розгляду запропоновані концепції, Верховна Рада України не прийняла ні одну з них і запропонувала об'єднати зусилля трьох груп для розробки єдиної концепції приватизації, в якій врахувати такі реалії соціально-політичної та економічної ситуації, що склалася в державі в на початку 1990-х років: ментальність українського населення, переважання в його свідомості соціалістичних стереотипів; переважання комуністичної бюрократії в нових владних структурах, а також директорів великих державних підприємств; відсутність достатніх і вільних фінансових капіталів у потенційних покупців державної власності; непідготовленість державних підприємств до приватизації і до роботи в умовах економічних перетворень; більша частина населення не розуміла важливості процесів приватизації і важко адаптувалася до вимог перехідної економіки [28, с. 243].

Беручи до уваги мету якнайшвидше створити критичну масу приватної власності, а також те, що більшість депутатів була проти грошової приватизації, група Б. Будзана, яка була створена для підготовки єдиної концепції, доопрацювала варіант, запропонований Кабінетом Міністрів України. Пропонувалося запровадити сертифікати, які б виконували декілька функцій: соціальна справедливість; навчальна – люди не ризикували в умовах гіперінфляції вкладати свої грошові кошти в майно, що приватизується; швидкість процесу; розвиток інфраструктури фондового ринку. У результаті Постанови Верховної Ради України від 31 жовтня 1991 р. була схвалена Концепція приватизації підприємств, землі та житлового фонду, яка дала можливість почати роботу над основними законопроектами про приватизацію.

Охарактеризуємо приватизацію в Україні відповідно до її етапів.

Зазначимо, що в Україні приватизація пройшла декілька етапів. Перший етап – 1991–1992 рр. – створення Фонду державного майна України, формування нормативно-правової бази, про що ми зазначали вище, реалізація перших приватизаційних проектів. Другий етап (1992–1994 рр.) –

впровадження оренди з викупом, що викликало конфлікт інтересів орендарів і більшості населення [15].

Проаналізуємо приватизаційні процеси в Україні у 1991-1994 рр. та їх наслідки для економіки України, адже деякі дослідники, наприклад, Ю. В. Палагнюк, об'єднують ці роки в один етап – початок приватизації під час президенства Л. Кравчука.

Нагадаймо, що у 1991 р. Україна мала приблизно 18,000 державних великих та середніх підприємств і 45,000 державних невеликих підприємств. Лише 2,9 % працівників працювали у приватному секторі економіки на той час, а 94 % української робочої сили було залучено до роботи у державному секторі економіки держави. Отже, основними цілями приватизаційної програми були «зміна власності на засоби виробництва, створення нової соціальної групи приватних власників, заохотити конкуренцію та обмежувати монополії. З початку незалежності уряд легалізував право на отримання прибутку поза межами державного сектора, що дозволило розвиватися приватному сектору економіки. [37, с. 56]

У жовтні 1991 р. український уряд прийняв програму «Основні напрямки економічної політики в умовах незалежності». Основою запропонованої трансформації повинна була стати приватизація підприємств у державній власності і наближення до ринкової економіки з різними формами власності. Нормативно-правова база приватизаційних процесів була переважно прийнята у 1992 р.: Закон України «Про приватизаційні сертифікати», Закон України «Про приватизацію невеликих підприємств» та «Державна приватизаційна програма». Перший етап приватизації, однак, був неефективним і показав багато проблем та ускладнень у цьому процесі. Наприклад, гіперінфляція призвела до переоцінки вартості підприємств і, таким чином, затримала їх приватизацію. До того ж, реформи були блокованими відсутністю організаційної системи імплементації приватизації, не встановленням регіональних осередків Державного Комітету Власності та недосвідченими його працівниками. Інвестиційним банкам також помітно не

вистачало працівників. До вище перелічених проблем дослідники додають ще й відсутність багатьох необхідних законодавчих актів, деяку невпевненість щодо права на власність через незакінчений поділ власності між колишніми республіками Радянського Союзу, Україною та Автономною Республікою Крим, а також через низький рівень управління державною власністю. У багатьох спостерігачів викликала стурбованість можливістю колишньої номенклатури та «червоних директорів» використати особисту вигоду від такого приватизаційного процесу. Відповідно до даних МВФ, якщо б зберігалися темпи приватизації 1992-1994 рр., то знадобилося би 15-17 років для того, щоб завершити цей процес. [37, с. 56] Однак урядовці ставили за завдання провести більш швидку і ефективну приватизацію в Україні.

Отже, приватизація відбувалася дуже повільно за президентства Л.М. Кравчука. Верховна Рада України визнала поразку приватизації в Україні, яку було призупинено у 1994. У результаті першого етапу приватизації лише 3,000 середніх та великих підприємств (із загальної кількості 18,000) та 7,000 невеликих підприємств (із загальної кількості 45,000) були приватизовані до кінця 1994 р. Масштабна приватизація почалася з наступного етапу в 1995 р. після того, як була запропонована нова приватизаційна програма за президентства нового Президента України Л. Д. Кучми. [37, с. 56]

Третій етап (1995–1998 рр.) (або відповідно до деяких дослідників – друий етап) позначився проведенням масової приватизації відповідно до приватизаційних паперів («ваучери» і «сертифікати») із залученням всього населення, яке одержало 46 млн. приватизаційних майнових сертифікатів і на 1 млрд грн компенсаційних сертифікатів. Як відзначає О. Задерейко, у процесі малої приватизації у цей етап приватизації до приватних власників перейшло понад 50 тис. об'єктів промисловості, торгівлі, громадського харчування тощо, хоча у результаті такої сертифікатної (ваучерної)

приватизації мільйони громадян України не стали реальними власниками і почували пізніше ошуканими владою [15].

Можна говорити про те, що економічні реформи Л. Кучми, Президента України з 1994 р., доцільно розглядати як продовження політики Л. Кравчука, Президента України з 1991 р. по 1994 р. Хоча лібералізація була закінчена за президентства Л. Кучми, приватизаційна програма була змінена після Л. Кравчука майже повністю, повномасштабне створення ринкових економічних інститутів розпочалися, а макроекономічна стабілізація була ініційована вже за президентства Л. Кучми. Крім того, важливо відзначити, що економічні реформи Л. Кучми в Україні проводилися за допомогою відповідно до пунктів так званого «Вашингтонського консенсусу» та певним попередньо накопиченим досвідом [36].

Щодо прогресу України у здійсненні економічних реформ з моменту підписання Угоди про партнерство і співробітництво у 1994 р. та до зазначеної в вступу в дію Угоди про партнерство і співробітництво у 1998 р. то станом на 1998 р., незважаючи на очевидний прогрес економічних реформ в Україні порівняно з 1994 р., все ж таки існуючі на той час економічні умови в Україні та поза нею не дозволили почати переговори щодо створення Зони вільної торгівлі у 1998 р. [36].

З 2000 р. почався четвертий (або третій) етап приватизації – переважно індивідуальної, що передбачало істотне вдосконалювання й розширення законодавчої бази. Серед особливостей цього періоду – запровадження так званого інструменту «реприватизації» (повернення у державну власність підприємств з подальшим продажем при «повторній приватизації») [15].

В Україні станом на початок 2013 р. було приватизовано 128 771 об'єкт, з яких більше половини приватизовано за допомогою викупу. Майже 18% об'єктів було спочатку здано в оренду, а далі викуплено новими власниками. частку продажу акцій припадає лише трохи більше 8% операцій. Лише чверть приватизованих в Україні об'єктів перебували в загальнодержавній власності, інші 75% спочатку були в комунальній. Також

більшість приватизованих об'єктів – це об'єкти групи А1. Зазначимо також, що ледь більше чверті підприємств були приватизовані як цілісні майнові комплекси. Натомість велика частка приватизованих об'єктів припадає на приватизацію структурних підрозділів підприємств [22, с. 16-17].

У таблиці 1.1. пропонуємо схематично зображені нами етапи процесу приватизації в Україні відповідно до запропонованої нами періодизації приватизації.

Таблиця 1.1.

Етапи процесу приватизації в незалежній Україні

Етап приватизації	Зміст етапу
Перший етап – 1991-1994	Початок приватизаційних процесів, який характеризувався повільними темпами приватизації та недостатньою розробкою механізму її впровадження.
Другий етап – 1994-1998	Проведення швидкої і масштабної приватизації, застосовуючи інструмент ваучерів та сертифікатів
Третій етап – з поч. 2000-х рр. до 2017 р.	Вдосконалювання законодавчої бази, підпорядкування завдань приватизації фіскальним потребам, а також запровадження так званого інструменту «реприватизації».
Четвертий етап – з 2018 р. по т.ч.	Прийняття у 2018 р. нового Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», впровадження системи Prozorro, яка передбачає відкритий і чесний доступ до участі в приватизаційному процесі всіх охочих.

Джерело: розроблено автором

Як видно з розробленої нами таблиці 1.1, ми виділяємо наступний етап приватизації – четвертий – з 2018 р. по сьогоднішній день, адже у 2018 р. було прийнято новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», а попередній головний Закон України у сфері приватизації «Про приватизацію державного майна» від 1992 р. втратив

чинність. Для впровадження принципу відкритості і прозорості, а також соціальної відповідальності у процесі приватизації, у тому числі малої приватизації, використовуються новітні технології, наприклад, Інтегрнет, та впроваджена система Prozorro, яка передбачає відкритий і чесний доступ до участі в приватизаційному процесі всіх охочих громадян України.

Отже, дослідження впровадження та наслідків малої приватизації в Україні становить постійний практичний та науковий інтерес серед спеціалістів відповідного напрямку в Україні. Хоча на початку процесу державотворення та розбудови ринкової економіки в Україні цьому питанню відводилася значна увага, й досі дана проблематика не втратила своєї актуальності через продовження реалізації малої приватизації в Україні.

Висновки до першого розділу

У цьому розділі було уточнено зміст і сутність основних понять, пов'язаних з приватизацією та малою приватизацією як її видом, адже з терміном приватизації пов'язано багато інших термінів, таких як: «роздержавлення», «продаж», «трансформація власності». Крім того, було проаналізовано такі поняття як «механізми» та «державне управління», щоб визначити механізм малої приватизації.

Зроблене порівняння терміну «приватизація» відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р. та Закону України «Про приватизацію державного майна» від 1992 р., який наразі вже втратив чинність. Визначено, що у першому Законі вже немає формулювань щодо трансформації економіки України з соціалістичної до ринкової, адже станом на 2018 р. це не є актуальним, бо Україна давно визнана країною з діючою ринковою економікою. Більш того, немає згадок у цьому визначенні про соціальний або політичний ефект від приватизації, а основний наголос робиться на економічне зростання, що є важливим для нашої країни в останні роки.

Ми проаналізували процес приватизації в незалежній Україні та його періодизацію відповідно до вітчизняних вчених у різних галузях науки.

У результаті дослідження запропонуємо власну періодизацію процесу приватизації в незалежній Україні.

Перший етап – 1991-1994 р. – період президенства Л. Кравчука, який характеризується початком приватизаційних процесів, однак, як показало дослідження, невдалим та повільним.

Другий етап – 1994-1998 р. – період президенства Л. Кучми. У цей період було підписано і вступила в дію перша Угода між незалежною Україною та Європейським Союзом – Угода про партнерство і співробітництво, яка була направлена переважно на економічні аспекти співробітництва України та ЄС, і, серед іншого, ставила за мету отримання Україною статусу країни з ринковою економікою, вступ України до Світової організації торгівлі, і в перспективі – створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Отже, для досягнення всіх цілей, які були поставлені перед нашою державною, слід було провести швидку і масштабну приватизацію, що і було зроблено, застосовуючи інструмент ваучерів та сертифікатів. Однак, хоча головної мети – масовою приватизації було досягнуто, але соціальний ефект справедливості не був досягнутий.

Третій етап тривав з початку 2000-х років і характеризувався вдосконалювання законодавчої бази, підпорядкуванню завдань приватизації фінансовим потребам, а також запровадженням так званого інструменту «реприватизації». Відомим успішним випадком з показовою реприватизацією стала продаж «Криворіжсталі» (зараз "ArcelorMittal Кривий Ріг") іноземному інвестору. Відзначимо, що цей випадок був показово організований новою владою в Україні у 2005 р. після Помаранчової Революції, яка дала поштовх продовженню євроінтеграційної політики України та початку переговорів про укладання нової посиленої угоди між нашою державою та ЄС.

Четвертий етап – з 2018 р. по сьогоднішній день – характеризується прийняттям у 2018 р. нового Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», а попередній головний Закон України у сфері приватизації «Про приватизацію державного майна» від 1992 р. втратив чинність. Прийняття цього Закону відбулося на фоні вступу в силу нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, заяв політиків про бажання України вступити в майбутньому до цієї організації. Відповідно більше ніж коли-небудь під час приватизації, у тому числі малої приватизації, слід дотримуватися принципу відкритості і прозорості, а також соціальної відповідальності. Активно почали використовувати новітні технології, наприклад, Інтернет, та була впроваджена система Prozorro, яка передбачає відкритий і чесний доступ до участі в приватизаційному процесі всіх охочих.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ

2.1. Специфіка приватизації державної власності в зарубіжних країнах

Приватизація – це загальносвітове явище, вона характерна не тільки для України, відбувається як в розвинених країнах, так і тих, що розвиваються. Аналіз трансформації відносин власності за кордоном дозволить більш активно використовувати України накопичений у світі досвід роздержавлення.

Необхідність державної присутності і впливу держави у сферу виробництва, яка гостро відчувалася в середині 20 століття, на початку 1980 рр. переросла в урядові заходи, спрямовані на підтримку економічної активності – з'являються роздержавлення і приватизація [1, с. 84].

У кінці 1970-х рр. західні країни з розвинутою ринковою економікою вступили у період широкої приватизації, яка виявилася вигідною в політичному плані. Так, переводячи на рівень підприємств рішення непопулярних серед населення, але невідкладних економічних проблем, які потребували вирішення (наприклад, скорочення зайнятості в силу виробничої необхідності, зменшення бюджетних дотацій шляхом підвищення цін на продукцію державних підприємств тощо) політики-консерватори знімали із себе як представників державної влади відповідальність за соціально-економічне становище в країні. Тим самим вони політично переграли соціалістів і радикалів [6, с. 4].

Для країн Західної Європи 1980-х рр. був характерним розвиток процесів дерегулювання економіки, приватизації державних підприємств, спрямований на підвищення ефективності системи змішаної економіки, що

склалася після Другої світової війни у результаті утворення значного для країн з ринковою економікою державного сектора. Політика роздержавлення охопила багато країн Західної Європи, оскільки в умовах загострення конкуренції з боку США і Японії національна промисловість цих країн потребувала конкурентоздатності на світових ринках. Теоретичним обґрунтуванням політики роздержавлення власності послужила функціонально-господарська концепція розвитку державного підприємництва, яка витіснила соціально-політичну концепцію, що панувала раніше [23, с. 17].

Вітчизняний доктор наук з державного управління В. Чечетов визначив, що мета приватизації встановлювалася в зарубіжних країнах відповідно до загальної спрямованості економічних реформ і політичної стратегії держави. Реалізація державної політики у сфері приватизації й управління державним майном покладається на спеціально створені органи державної влади або на галузеві міністерства [68, с. 14].

Якщо порівнювати з іншими країнами світу, у Великобританії програма приватизації була реалізована найбільш успішно. Вона тривала до кінця 1995 р. і принесла державі 134 млрд. дол. США. З 1979 р. у Великобританії розпочався процес продажу акцій 48 найбільших державних компаній. Приватизація охопила такі підприємства, як «Cable and Wireless», «British Petroleum», «British Communications», «British Steel», «British Airways», «British Gas», а також електротехнічні компанії та підприємства комунального господарства. Покладаючись цілком на ринкові стимули і не вдаючись до випуску ваучерів, Великобританія збільшила число індивідуальних акціонерів з 4 млн. осіб в 1983 р до майже 10 млн. в 1995 р. [40, с. 5-6].

У цьому контексті певні проблеми України виглядають подібними до тих, що постали перед Францією, Великобританією, Канадою та іншими країнами наприкінці 1970-х рр. На певних етапах традиційні механізми

адміністративного контролю і регулювання стримують запровадження більш прогресивних способів управління власністю.

Ключова роль щодо результативності перетворень належить до їхньої комплексності й послідовності, а також до врахування історичних особливостей розвитку країни. Дві групи факторів – економічні та соціально-політичні мають особливе значення у цьому процесі. Друга група факторів особливо значуща у разі системної трансформації, оскільки пов'язана з високими соціальними витратами. [24, с. 39]

Можна виділити кілька загальних цілей приватизації, які ставилися перед більшістю держав і яких більшою мірою було досягнуто:

- здійснення інституціональних перетворень в економіці, спрямованих на поступове витіснення неефективного власника;
- формування прошарку приватних власників, що сприяють створенню соціально орієнтованої ринкової економіки;
- стимулювання розвитку виробництва, поліпшення фінансово-економічних показників діяльності господарських товариств;
- дотримання інтересів трудового колективу й удосконалення виробничих процесів;
- розв'язання загальнонаціональних, соціальних і екологічних завдань;
- залучення інвестицій з метою подальшого економіко-соціального розвитку підприємств [24, с. 40].

Вибір методу приватизації залежить від таких чинників, як розмір трансакції, витрати на неї, кількість власників об'єкта, тип корпоративного управління, стан підприємства та розвиненість й місткість ринків капіталу. В більшості країн основним методом приватизації були угоди про продаж. Така схема дозволяє забезпечити міцне управління, адже власники матимуть тісний зв'язок із підприємством. Деколи угоду з продажу контрольного пакета поєднували з продажем частки акцій працівникам або ж зовнішньому інвесторові через фондовий ринок. Це сприяло формуванню культури акціонерного власника на фондовому ринку, який міг би й не впоратися з

цілим пакетом. Таким чином, уряди країн намагались розв'язувати декілька задач [20, с. 33].

У країнах Східної та Центральної Європи, досвід яких має для України найбільш вагоме значення, приватизація відбувалася у двох напрямках: по-перше, через передання державної власності у приватні руки і, по-друге, через розвиток і виникнення приватного сектора на власній основі. Особливість такої приватизації полягає в тому, що вона відбувається не у ринковому середовищі, а за умов державного монополізму, який поступово демонтується. Характерним для країн Східної Європи є те, що для приватизації в них було створено спеціальні органи впливу на цей процес: у Польщі – Міністерство з перетворення форм власності, в Румунії – Національне агентство з приватизації, в Чехословаччині – Федеральне міністерство у справах національного майна й приватизації, в Угорщині – Державне майнове агентство, у Болгарії – Агентство з приватизації, у східних землях ФРН – Опікунське управління державною власністю [7, с. 10].

Незважаючи на такі спільні проблеми, як потреба робити великі капітальні вкладення у трансформовані підприємства й недостатність доходів населення, спричинена низьким рівнем життя, – приватизація у країнах Східної та Центральної Європи відрізняється за темпами, формами й способами.

Ниякый з постсоцьялыстичних країн не вдалося уникнути проведення приватизації без використання відповідних методів розподілу власності. Продаж чи передання безкоштовно або зі знижками (пільгами) усієї або частини компанії (підприємства) менеджерам чи працівникам набули поширення в Хорватії, Польщі, Словенії, Югославії, Болгарії. У тих країнах, де внутрішні інвестори мали значну владу, їм вдалося зберегти свій вплив і практично забезпечити собі право вето на прийняття рішень щодо приватизації. У ряді країн право вето трудових колективів було практично абсолютним (наприклад, у Словенії), в інших – носило обмежений характер (Польща) [7, с. 12].

Набула популярності в країнах із перехідною економікою Центральної та Східної Європи і так звана ваучерна чи масова приватизація, що практично зумовлювалося нееквівалентністю вартості приватизованої власності й обсягів приватних заощаджень напередодні трансформаційних перетворень.

У ході масової приватизації серед населення розподілялися чи продавалися за невелику плату сертифікати власності (ваучери, бони, купони), що ставали платіжним засобом у ході приватизації державної власності. Так звана «програма рівного доступу до власності», за допомогою ваучерів (купонів), охопила як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.

При цьому й схеми ваучерної приватизації мали свої особливості. Наприклад, Польща й Румунія у приватизаційних програмах виступали за централізацію цього процесу. Урядам були надані великі права при ухваленні рішення про те, які підприємства і як будуть приватизовані [7, с. 11].

Програми приватизації передбачали створення інститутів посередників, що повинні були представляти інтереси власників на конкретних підприємствах. Але суттєво відрізнялися природа приватизаційних фондів, порядок їхнього формування та права. Так, наприклад, у Чехії й Словаччині було дозволене створення приватних фондів, що конкурували між собою за одержання від населення ваучерів в обмін на акції фондів. Одержавши ваучери від населення, фонди інвестували їх в акції підприємств, приватизованих на аукціонах. Натомість румунська і польська програми передбачали створення ряду інвестиційних фондів посередників, штат яких призначався спостережними радами, обраними урядом. Так, у Румунії акції фондів розподілялися між громадянами, аукціони при цьому не проводилися. Зазначимо, що ці фонди показали себе малоприсадибними для сприйняття сигналів ринку і загалом перетворилися на державні холдингові компанії, що перебувають під захистом уряду.

Досвід країн Центральної та Східної Європи показав, що теоретично корисні при реалізації програм ваучерної приватизації інститути

посередників можуть виконати свою роль автоматично. Але для цього уряди повинні мати чітке уявлення про те, як регулювати діяльність фондів, щоб запобігти їхній самоправності та стимулювати відповідальну поведінку. Ряд таких вдалих заходів продемонструвала Хорватія [26, с. 204].

Слід відзначити, що громадяни різних країн мали різні права при реалізації ваучерів як метод масової платної приватизації. У Чехії, Словаччині, Польщі передбачалося розміщення ваучерів громадянами як у підприємства безпосередньо, так і через інвестиційні фонди. У Румунії операції з ваучерами були більш обмеженими. При цьому сформувалося два підходи і до проблеми обігу ваучерів: вільний обіг ваучерів із самого початку дозволила Росія, а Чехія і Словаччина, навпаки, заборонили перепродаж ваучерів, стимулювали вторинний обіг придбаних за ваучери акцій, торгівля якими активно розвивалася через Празьку біржу, а також за допомогою позабіржових операцій. Для багатьох експертів несподіваною виявилася концентрація власності в руках декількох фондів. При цьому фонди нерідко володіли акціями конкуруючих між собою підприємств [26, с. 206].

Відповідно, цілі й завдання приватизації розробляються у країнах світу відповідно до політичної стратегії держави та загальної спрямованості економічних реформ. Спеціально створеним органам або галузевим міністерствам належать функції з реалізації державної політики у сфері приватизації й управління державним майном. У Російській Федерації і Польщі ці функції розподілені між кількома управліннями, а у Франції основним органом впровадження приватизаційної політики й управління об'єктами державної власності є міністерство економіки, фінансів і промисловості. Для реалізації цієї політики при міністерстві створено спеціальний орган – Агентство державної участі, що має обмежене коло повноважень. Інший орган – Комісія участі й передач – хоча і незалежний адміністративний орган, проте також обмежений у своїй діяльності проведенням оцінки підприємств, що приватизуються, і цим допомагає міністерству. Функції реалізації державної приватизаційної політики й

управління державним майном в Україні в основному покладено на Фонд державного майна України, тому, враховуючи світовий досвід, для підвищення ефективності реалізації державної політики в цій сфері слід було б розглянути питання про створення допоміжних органів із чітким розмежуванням функцій, повноважень і відповідальності. При цьому ключове значення мають комплексність і послідовність у здійсненні інституціональних перетворень, рівно як і у формуванні системи державного регулювання. Щодо України, то також слід брати до уваги недостатню наукову й економічну обґрунтованість програм приватизації, коливання щодо доцільності застосування тих чи інших процедур і умов приватизації, невідповідність законодавчої бази вимогам часу, зокрема, щодо регулювання процедур банкрутства, діяльності інститутів фондового ринку і фінансових організацій, контролю над сферою виробництва, обігу товарів і коштів, корпоративного управління тощо, оскільки все це знижує ефективність здійснюваних реформ [17, с. 89]. У цьому контексті слід звертати увагу на три фактори: готовність політичної влади брати на себе відповідальність за проведення непопулярних заходів під час проведення реформ, рівень розвитку підприємництва серед громадян, стереотипи й очікування громадян щодо результатів перетворень стосовно одержання матеріальних і соціальних благ, а також державних гарантій.

Вчені виділяють два типи державної політики щодо обсягів державної власності та її внеску у виробництво товарів та послуг відповідно до пріоритетних цілей, що ставляться різними країнами світу:

- перший тип – намагання збільшити надходження до бюджету за рахунок доходів від продажу державної власності і відмови від субсидування збиткових виробництв, і, власне, кажучи, зводиться до приватизації. Тут приватизація є реакцією на погіршення показників економічного розвитку країни і, головним чином, ситуації з бюджетом;

- другий тип – приватизація, комерціалізація діяльності державних підприємств і служб тощо використовуються як інструмент стимулювання

інтенсивного економічного розвитку. При цьому досягнення цілей передбачає комплексний підхід, коли вся сукупність підприємств і служб поділяється на потенційно комерційні і некомерційні, створюється відповідна інформаційна й консультаційна інфраструктура, а також запроваджуються механізми контролю за дотриманням суспільних інтересів [10, с. 29].

На нашу думку, саме другий тип державної політики є прийнятним для України, оскільки дозволяє досягти високого рівня економічного, соціального, екологічного та правового розвитку, що є метою нашої держави особливо в умовах європейської інтеграції під час імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Аналіз вітчизняного дослідника М. Чечетова показав, що зарубіжний досвід може бути використаний у нашій країні в таких напрямках: підвищення гнучкості структури управління шляхом стимулювання участі в ухваленні рішень усіх зацікавлених сторін (державних міністерств і відомств, міжвідомчих органів, громадських організацій, бізнесових структур); упровадження конкурентних механізмів у традиційні сектори державної опіки (соціальна сфера, галузі інфраструктури); підвищення адресності державних послуг на основі виділення пріоритетних сфер впливу (груп населення; галузей, секторів, сегментів ринку); забезпечення послідовності в реалізації стратегічних завдань щодо приватизації з акцентуванням особливої уваги на вирішенні соціальних та екологічних проблем у процесі продажу державного майна; залучення інвестицій у процесі приватизації, зокрема іноземних; формування ефективної системи управління об'єктами державної власності із зосередженням уваги на контролюванні діяльності природних монополій і підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави [68, с. 15] в умовах сучасних економічних, соціальних, безпекових викликів під час реалізації Україною курсу на європейську інтеграцію.

Отже, можна зробити висновок у результаті дослідження зарубіжного досвіду приватизації, що не може бути універсальною моделі приватизації, яка

була б придатною для різних держав світу, тому що в кожній з них є свої особливості економічного й історичного розвитку, макроекономічної політики держави, національних традицій, ментальності громадян та стереотипів, і багатьох інших факторів. Хоча розробка власної приватизаційної моделі для кожної держави не виключає подібності у застосуванні методів і способів її проведення, залучення досвіду інших держав.

2.2. Реалізація механізму малої приватизації у постсоціалістичних країнах

У цьому підрозділі проаналізуємо досвід постсоціалістичних країн, який, на нашу думку, має для України найбільш вагоме значення, оскільки процес приватизації було розпочато у цих країнах Європи в умовах економічних і постсоціалістичних трансформацій.

Процеси приватизації в різних країнах, мають спільні риси і особливості, але йдеться не про різні моделі приватизації, а лише про адаптацію класичної моделі приватизації до умов тієї чи іншої країни. Суть цієї моделі полягає в тому, що приватизує той, у кого кращий приватизаційний проект і хто більше платить. Особливості адаптації даної моделі до місцевих умов надають специфічних рис процесам приватизації в різних країнах. При цьому система приватизації має бути адекватна національним і історичним особливостям, тому слід враховувати при цьому всі критерії: політичні, економічні, соціальні.

Вважаємо, що хоча досвід інших постсоціалістичних країн не можна механічно перенести в України, але його можна використати задля удосконалення процесу малої приватизації в умовах європейської інтеграції.

Слід відразу зауважити, що якщо більшість країн Центральної та Східної Європи, які мали подібні з Україною стартові умови на початку 1990-х рр., ефективно трансформували свої командно-адміністративні

економіки і розв'язали соціальні проблеми «шокової терапії», то Україна жодного з чотирьох основних європейських принципів успішної приватизації не дотрималася. Основні європейські принципи успішної приватизації такі: швидкість, соціальна спрямованість, доступ іноземного капіталу, ефективний контроль [63].

В Чехословаччині з приходом до влади демократичного уряду в 1989 р. в основі курсу на зміну відносин власності лежала приватизація. В цій країні існували як і в більшості постсоціалітичних країн, величезні можливості для приватизації. Причина цього полягає в тому, що по-перше, майже 100% майна в народному господарстві перебувало у власності держави, а це вимагало швидкого здійснення приватизації, хоча висока швидкість приватизації могла зашкодити ефективності всієї програми приватизації. Фактично чехи будували ринкову економіку, не знаючи як вона виглядає як і всі інші постсоціалітичні країни. Для проведення приватизації не вистачало місцевого капіталу, і тому вона мала спиратись на іноземний капітал. Вона позначена конфліктом між окремими соціальними верствами, що конкурували за власність. Виділяють кілька різних дієвих осіб, що конкурували за власність: клас підприємців, що зароджувався; керівництво компаній; ті, кому повертали їхню власність; ті, хто керував країною протягом минулих сорока років, які збагатили на «чорному» та «сірому» ринку, чий вступ до процесу приватизації передбачений з точки зору випуску в обіг «брудних грошей» [11, с. 44-45].

З цією метою, починаючи з липня 1990 року, в Чехословаччині утворюються федеральні та республіканські міністерства по управлінню державним майном та його приватизацією.

В Чехословаччині було використано такі основні форми приватизації: реституція; «мала» приватизація; велика приватизація.

Реституція – це відновлення майнових прав власників, їх нащадків чи правонаступників на землю, нерухоме майно і засоби виробництва, які

раніше були націоналізовані, конфісковані, або іншим способом вилучені проти їх волі у власність держави [7, с. 10].

На основі закону про реституцію, прийнятого федеральним парламентом ЧСФР у лютому 1990 року, держава була зобов'язана повернути раніше націоналізовану власність або відшкодувати її в іншій формі колишньому власникові, чия власність була експропрійована, або їх змусили за допомогою податків та рентних платежів передати свою власність у дарунок державі у 1955-1959 рр. Реституція в Чехії і Словаччині мала місце як у «малій», так і у великій приватизації. Від 3 до 10% великих господарських одиниць були повернені колишнім власникам. У багатьох випадках реституція виражалася у фінансовій компенсації або передачі пакета акцій, а не у фізичному поверненні нерухомого майна [7, с. 10]. Зауважимо, що така соціальна справедливість щодо колишнього власника є моральною, але такою, що додає додаткові складнощі до процесу роздержавлення власності.

Усі приватизаційні проекти великої приватизації, подані на розгляд до Міністерства приватизації, мали містити відомості і про те, що всі претензії, які стосуються реституції виконані. Що стосується «малої» приватизації, то регіональна приватизаційна комісія перш ніж оголосити продаж на аукціоні того чи іншого господарського об'єкта повинна була встановити його власника. Якщо ним виявлялася держава, то об'єкт відразу ж виставлявся на аукціон. У іншому випадку комісія з'ясовувала, чи є реституційна заява. Закон про «малу» приватизацію передбачав продаж або передачу в оренду об'єктів вимагаючи, щоб це було здійснено через аукціон. Будь-яка особа могла запропонувати приватизувати в рамках малої приватизації будь-яке підприємство, якщо воно не підлягало реституції. Для цього потрібно було надати пропозицію у регіональне відділення приватизації. При цьому не було ніяких офіційних обмежень щодо розміру підприємств, які приватизуються за цією програмою, але підприємства, що їх планувалося приватизувати у рамках великої приватизації не могли бути запропоновані на продаж з

аукціону у рамках «малої» приватизації. Пропозиції на приватизацію, схвалені місцевими радами приватизації, затверджувалися республіканськими міністерствами приватизації, а запропоновані об'єкти передавалися на аукціони [17, с. 89].

Власник підприємства, що приватизувалося, мав право протестувати в судовому порядку проти приватизації в тому разі, якщо міг довести, що продаж підприємства загрожує роботі головного підприємства. Це положення створювало перепони, бо головні підприємства чинили опір спробам продати на аукціонах їхні дочірні підприємства, але з іншого боку воно мало і позитивні результати, адже протидіяло децентралізації капіталу, зниженню ефективності виробництва. Першочергове завдання – створити організаційно-економічні умови для структурної перебудови. З цією метою треба забезпечити сприятливі умови для розвитку малих і середніх, а також спільних підприємств. Якщо малі підприємства створюються не на базі діючих і не порушують технологічних зв'язків, то це, безумовно, буде сприяти технічному та економічному зростанню. В тому випадку, коли малі підприємства створюються на базі діючих і тим самим загрожують роботі головного підприємства, то на озброєння можна взяти досвід Чехії, де в судовому порядку можна було опротестувати приватизацію цього підприємства. Закони про «малу» приватизацію дали змогу приватизувати тільки майно, а не цілі підприємства або перетворені компанії. Особливо це стосується установ, які працюють у сфері торгівлі, обслуговування та інших але за винятком тих, які виробляють сільсько-господарську продукцію. Закон про «малу» приватизацію вигідний для підприємців-початківців тому, що переможець на аукціоні платить відразу за об'єкт, а за матеріально-технічні цінності протягом 30 днів. Це явище можна розглядати як державну підтримку нових приватних підприємців [17, с. 90]. Слід позитивно оцінити будь-які форми державної підтримки нових приватних підприємців після роздержавлення.

З процесу приватизації в Чехії виключалися ті об'єкти власності, які належали особам, що постійно проживали за кордоном, або власність, щодо якої є зареєстровані реституційні заяви. Не приватизувались згідно з законом про «малу» приватизацію медичні установи, будівлі в курортних зонах, власність у сфері сільського господарства. При проведенні приватизації в Чехії ніхто не мав ні привілеїв, ні переваг. Ні управлінцям, ні робітникам не надавалося ніяких пільг. Винятком становили лише ті підприємства, які були передані державою в оренду до прийняття закону про «малу» приватизацію. Орендарю надавалося право першого вибору не пізніше ніж за п'ять днів до оголошення дати проведення аукціону. Іноземні інвестори також мали право приймати участь в аукціонах, але це регулювалося окремими постановами. Вони не мали права приймати участь в першому раунді аукціону. Якщо виставлене на продаж майно не було продане, то через кілька тижнів або місяців воно повторно виставлялося на аукціон, у якому іноземні інвестори вже мали право брати участь. Якщо не було бажаючих придбати виставлений об'єкт за стартову ціну то проведення аукціону можна було перетворити на аукціон за «голандською» схемою. У цьому випадку стартова ціна зменшувалася доти, поки хтось купував об'єкт. Якщо ж стартова ціна зменшувалася вдвічі і не було бажаючих його купити, то аукціон закривався на 5-6 тижнів, починався другий раунд аукціону. Зниження ціни при цьому допускалося до 5 разів нижче від стартової. На цьому етапі до участі в аукціоні допускався іноземний інвестор [69, с. 65].

Така процедура проведення приватизації із залученням іноземних інвесторів оцінювалася як позитивно, так і негативно.

Наприклад, «голандські» аукціони в Чехії були об'єктом запальних суперечок. Вони проводяться тоді, коли ніхто не бажав платити стартову ціну і таким чином кінцева ціна ставала нижчою за стартову. Голандські аукціони в Чехії також були частиною «малої» приватизації, правильність якої викликала сумніви. Багато людей відчувало, що якщо об'єкт було продано за ціну нижчу від офіційної стартової, то покупець одержував ніби подарунок

від уряду. Відповідно іноземцям дозволялося брати участь лише у другому раунді аукціонів. Що стосується сприйняття народом «голандських» аукціонів, то воно було загалом негативне. Частково це можна пояснити тим, що вони були й надалі пов'язані зі зловживанням. В Чехії не існувало нормативного документа в якому було б передбачено санкції в разі шахрайства або обману, які мали місце на цих аукціонах. Широкі верстви населення протестували також проти продажу власності нижче реальної вартості. Останні аукціони малої приватизації було проведено влітку 1993 р. Усього було продано 25967 господарських об'єктів. В цілому приватизація в Чехії була виконана на 95-97% протягом двох років [69, с. 91]. Тобто одне з головних завдань роздержавлення власності, а саме – швидкість, було досягнуто у Чехії.

Можна узагальнити, що «мала» приватизація в Чехії пройшла загалом успішно завдяки розробленій законодавчій базі, хорошій організації процесу і переважно підтримці населення. Механізм реалізації був простим:

- безоплатна передача майна та прав власності колишнім власникам або нащадкам;
- відкритий аукціон, включаючи «голандську» схему;
- конкурс (тендер) у відкритій і закритій формах;
- повернення землі та лісів церкві.

«Мала» приватизація в Чехії своїй успішній реалізації завдячує підтримці держави. Держава створила спеціальний інвестиційний банк, який мобілізує тільки реальні кредитні ресурси, видавав кредити для «малої» приватизації. Цей інвестиційний банк був створений як акціонерне товариство. Він видавав гарантії тим підприємцям, що хотіли брати участь у приватизаційних аукціонах і конкурсах, але не мав під заставу для цього кредиту ніякого майна. Цим банком були розроблені фінансові програми для підтримки малого та середнього бізнесу [11, с. 45].

Структура форм власності в Чехії і в Україні до приватизації характеризувалася домінуванням державної власності, але в силу існування

пільг в отриманні кредиту створювали реальні передумови зародження підприємців в Чехії. Якщо в Україні першопочатковий капітал створювався завдяки спекулятивним операціям, то в Чехії для того, щоб відкрити свою справу можна було скористатися законним способом [11, с. 49].

«Мала» приватизація в Словаччині починалася разом з Чехією коли вони були до 1992 р. єдиною державою Чехословаччиною. Тому вони мали спільні форми та методи приватизації. Загалом приватизація в Словаччині закінчилася у вересні 1993 року. Аукціонна форма проведення малої приватизації привела до виникнення організованих груп, які шантажували зацікавлених в аукціоні осіб, вимагали від них заплатити певну суму, в іншому разі погрожували підняти ціну об'єкта. Часто траплялось так, що ціна на аукціонах піднімалась на багато вище реальної вартості приватизованого об'єкта. Хоча в Словаччині, як і в Чехії найбільше розповсюдження отримав прямий продаж державою певним особам акцій або майна (60%) [11, с. 49].

На нашу думку, приватизація в Словаччині підтверджує висновок, що процес приватизації все ж таки вимагає тривалого часу.

В умовах коли підприємства не здійснюють підприємницьку діяльність, не вкладають інвестиції, працюють заради короткострокового прибутку, то наслідком буде низка негативних явищ, серед яких: збільшення державного боргу, інфляція, зростання рівня безробіття. Однією з характерних рис приватизаційної програми Чехії та Словаччини було те, що пріоритет віддавався приватизації найбільш збиткових фірм. Якщо фірма опинилася на грані банкрутства, то її включають у першочергову приватизацію. З одного боку це добре, адже на себе хтось візьме ризик купівлі збиткової фірми і нестиме відповідальність за її роботу. А з іншого це може спонукати до того, що зацікавлені особи, управлінці можуть бажати довести підприємство до межі банкрутства для того, щоб купити його дешево. Це одна з негативних тенденцій приватизації [11, с. 49].

Перейдімо до аналізу процесу приватизації в Польщі.

Відразу зазначимо, що якщо в більшості країн «мала» приватизація відбувалася централізовано, то в Польщі вона відбувалася децентралізовано.

Наведемо статистичні дані. У грудні 1989 р. в Польщі існувала 151 тисяча магазинів, які торгували в роздріб. З них біля 124 тисяч (приблизно 95% загальної площі магазинів) використовувалися у державному та кооперативному секторах. Приблизно 27000 магазинів і 5% площі знаходились у приватному секторі. Тобто, як і в більшості постсоціалістичних країн, в Польщі більшість власності була державною. Після початку постсоціалістичних і ринкових перетворень у 1989 р. в Польщі почався процес трансформації власності, який був започаткований такими законами: «Закон про економічну діяльність» (1989 р.), «Закон про місцеве самоврядування» (1990 р.), «Закон про житло» (1990 р.). Відмітимо, що «Закон про економічну діяльність» пожив початок «малої» приватизації, легалізував існування приватного підприємництва без спеціальних дозволів і ліцензій. Це призвело до усунення адміністративних бар'єрів. У результаті приватні компанії почали збільшуватися в Польщі вже у 1989 р. [7, с. 12].

Другою важливою віхою в процесі приватизації в Польщі був «Закон про місцеве самоврядування», що надавав муніципалітетам право власності. Передача прав власності муніципалітетам означала децентралізацію цього процесу.

Крім того, Польща ще була особливою у тому, що в процесі постсоціалістичних трансформацій вона, на відміну від більшості країн Центральної та Східної Європи, у тому числі й України, швидко і ефективно приватизувала національні та регіональні засоби масової інформації, передала їх до рук приватних власників і громади. У тому числі приватизація мас медіа призвела до зменшення економічних тисків на медіа і досягнення в Польщі рівня свободи мас медіа вже у 1990-ті роки [38]. Зауважимо, що вільні медіа також сприяють всебічному розкриттю питань приватизації та економічних трансформацій, які відбуваються в країні та, або підтримці

населенням цих процесів, або зміною методів приватизації згідно з громадською думкою.

«Мала» приватизація в Польщі – дія муніципального уряду, що складалася з передачі приватним особам або їх компаніям неповного набору майнових прав (право оренди) на основні фонди, почалося в 1990 р. Службові приміщення здавалися в оренду на початку приватизації. Це тому, що малі фірми часто не мали коштів для купівлі відразу приміщень для ведення бізнесу, адже останнє супроводжувалося значними витратами капіталу. Однак з іншого боку орендні відносини ставили розвиток комерційних фірм в залежність від політичних рішень. В Польщі існувала можливість легального першопочаткового накопичення капіталу у зв'язку зі швидким оборотом капіталу та високою рентабельністю торгівлі. До того ж тут була широко розвинута кредитна система, адже близько 90% усіх кредитів в Польщі займав оборотний кредит. Це давало можливість з малим початковим капіталом розпочати бізнес [64, с. 55].

Можливість брати кредити на вигідних умовах на початковому етапі економічних трансформацій, приватизації державного і комунального майна стало одним із важливих факторів створення нового прошарку дрібних власників.

Метод малої приватизації в Польщі (як і в Чехії, Угорщині) – продаж на аукціоні магазинів, ресторанів, готелів тощо. Центр ініціював «малу» приватизацію, але здійснювалася вона регіональними органами. Формальної «програми» «малої» приватизації в Польщі не було. Місцева влада вільна була сама вирішувати, що робити з підпорядкованими їй підприємствами, дуже часто такі об'єкти здавалися в оренду приватним особам. Основним процедурним питанням малої приватизації була оренда муніципального майна. Багато суперечок точилось відносно того, чи здавати майно в оренду за ринкову плату, яка визначається на відкритому для всіх учасників аукціоні, чи вона визначається в адміністративному порядку. За даними досліджень лише 9,3% муніципальної власності зданих в оренду в першій

половині 1990 р. виставлялись на аукціон для оренди. Ставки орендної плати, які склалися на аукціонах, в 30-40 разів перевищували ставки, встановлені адміністративним шляхом. Часто навіть під час проведення аукціонів на них допускалися лише інсайдери, тобто працівники державних торгових підприємств. Або ж інсайдери мали привелеї – їм надавали знижки на орендну плату. Це було в результаті того, що вони погрожували звільнити персонал підприємств, аргументуючи тим, що висока орендна плата призведе до зростання роздрібних цін і сповільнить приватизацію [64, с. 56].

Після аналізу приватизації в Польщі і вище виокремлення її переваг, можна говорити про те, що приватизація в Польщі мала також традиційні для результатів приватизації в постсоціалістичних країнах недоліки:

- результати роботи приватизованих підприємств не покращувалися швидко, бо у їх керівництва не вистачало досвіду роботи в нових економічних умовах;

- не вистачало фінансових ресурсів для технічної модернізації підприємств;

- позитивні результати з'являлися швидше на підприємствах, що були приватизовані іноземним інвестором [64, с. 56].

Вважаємо, що недоліки «малої» приватизації в Польщі потрібно враховувати при продовженні приватизації в Україні в умовах європейської інтеграції.

Слід наголосити, що при проведенні «малої» приватизації в Польщі було багато позитивних моментів: використовувалися прості, детальні правила приватизації; уникалася безпосередня передача права власності; орендна плата складалася за трьома категоріями: (центр міста, у місті, поза містом), та враховувалося приблизно дванадцять типів магазинів:

- аукціони використовувалися для продажу орендованої площі. Продаж інвентаря здійснювався пізніше;

- не було потреби в жодній оцінці, так як ціни, що пропонувалися на аукціоні базувалися на орендній платі для категорії магазинів (різних);

- учасники аукціонів робили попередні вклади, з метою підтвердити серйозність намірів;
- права на оренду продавалися на п'ять-сім років;
- оренда забезпечувала уряду деякий прибуток;
- щоб кількість продовольчих магазинів не зменшилась, було заборонено зміну профілю підприємств на початковому періоді (12 місяців);
- власність на той чи інший об'єкт передавалася тому суб'єкту, який виграв торги, при цьому не було гарантії для працівників і службовців, що виграють саме вони;
- протягом 12 місяців після аукціонів новим господарям надавалися можливості для інвестицій та зменшувалися податки;
- маломасштабна приватизація в Польщі була завершена за тридцятьшість місяців [64, с. 58].

Розглянемо також процес і наслідки приватизації в Російській Федерації.

У керівників цієї держави, так само як і нашої держави, була можливість у 1991 р. скористатись трирічним досвідом інших постсоціалістичних країн, яких ми вже проаналізували вище (Польща, Чехія, Словаччина).

У 1991 р. вступив в дію Закон РСФР «Про приватизацію державних і муніципальних підприємств в РСФР», який заклав основи механізму приватизації. У 1992 р. парламентом було схвалено остаточний варіант першої річної програми приватизації. Дискусії навколо цієї програми стосувалися в основному ролі працівників та керівників підприємств в процесі приватизації. Частина депутатів парламенту, представники галузевих міністерств, впливові промислові кола, намагалися впливати на рішення парламенту з метою покращення умов праці робітників і збереження міністерського контролю. Протилежну точку зору відстоювала команда реформаторів. Вона захищала ідею приватизації з участю сторонніх осіб. Прийнята програма приватизації була як компроміс між вищезгаданими

позиціями. Працівники підприємств отримали значні переваги в купівлі державного майна в результаті введення в дію цієї програми. Право на вільну передачу працівниками підприємств своїх акцій іншим особам створювало сприятливі умови для зміни власників акцій на вторинному ринку [9, с. 146].

Основним органом, який керував і контролював процес приватизації в Росії, був Державний комітет з управління державним майном. В регіонах його функції виконує місцевий комітет державного майна. Місцеві комітети державного майна прикріплялися до місцевих органів адміністрації, які відігравали важливу роль в приватизації, бо до їх компетенції відноситься значна кількість невеликих підприємств (магазини, невеликі майстерні, підприємства побутового обслуговування), що приватизуються в рамках «малої» приватизації. До компетенції місцевих комітетів входить розробка і виконання програм приватизації підприємств відповідного регіону. Організаційна структура місцевих комітетів державного майна затверджується місцевими Радами народних депутатів. Місцевий комітет зацікавлений в приватизації, адже він існує за рахунок доходів від приватизації [4, с. 34].

Доходи від приватизації державного майна розподілялися залежно від форм власності. Так при приватизації державної власності федеральний бюджет отримує 35% доходів, муніципальні бюджети – 10%, бюджети проміжних інстанцій – 45%. Автори різних програм реформ, вважають приватизацію малих підприємств за першочергове завдання. Загальноприйнятою точкою зору є та, що знищення монополістичної структури системи розподілу, роздрібною торгівлі, сервісу орієнтованого на споживача, стане запорукою підвищення життєвого рівня населення. Приватизація малих підприємств стала першим етапом в процесі приватизації в Росії, адже вона була легшим завданням, ніж велика, та й провести її можна було швидше [56]. Отже, «мала» приватизація стала першим етапом процесу приватизації в Росії, тому що їх можна було більш швидко і відносно більш легко здійснити.

В Росії «малу» приватизацію на 80-90% планувалося провести до кінця 1992 р. Фактично цього показника вдалося досягти в кінці 1993 р., коли було приватизовано близько 70% підприємств торгівлі, громадського харчування. Однією з причин цього незначного гальмування був захист муніципальними службами своїх інтересів. Муніципалітети стали пропонувати для приватизації збиткові та гірші підприємства, що знаходились далеко від центру, потребували ремонту, не мали інфраструктури. Це було визвано тим, що після виходу нової Конституції Росії муніципальна власність була відокремлена від державної і розпоряджались нею муніципалітети [17, с. 90].

До інших причин сповільнення процесу «малої» приватизації потрібно віднести:

- зниження платоспроможності;
- складності в інвестуванні та в отриманні кредитів;
- відсутність достатнього першопочаткового капіталу.

Тим не менш в основному «мала» приватизація до 1993 р. закінчилася в Росії.

Узагальнимо, що приватизаційні процеси в постсоціалістичних країнах мали свої особливості порівняно з Україною:

1. Якщо в Чехії, Словачії ніхто не мав привілеїв та пільг в процесі приватизації, то в Україні чітко прослідковувалася тенденція до надання пільг трудовим колективам та керівникам підприємств.

2. В Чехії та Словаччині існувала державна програма підтримки малого бізнесу, створювались інвестиційні банки для кредитування «малої» приватизації. В Польщі, Україні основою першопочаткового капіталу був спекулятивний капітал. В результаті цього Україна має менш цивілізований приватизаційний процес, ніж, наприклад, Чехія чи Польща.

3. Якщо в більшості постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи однією із форм приватизації була реституція, то в країнах СНД (крім Латвії, Литви і Естонії) вона була відсутня [11, с. 47].

Коли країни постсоціалістичного простору зіткнулися з необхідністю проведення економічних ринкових реформ, приватизація як процес зміни форми державної власності на недержавну вже активно використовувалась у світовій практиці. Уряди багатьох країн, у тому числі США, Франції, Великобританії застосовували приватизацію як захід, що підвищує ефективність діяльності окремих підприємств або галузей завдяки приватній ініціативі. Однак існуюча зарубіжна практика не знала прецедентів настільки масштабної приватизації, яка відразу стосувалася майже всього економічного простору країни, як це відбулося в країнах з трансформаційною економікою Центральної та Східної Європи.

Для реалізації цього масштабного проекту країни вибирали різні моделі приватизації, які сильно відрізнялись між собою за масштабами, термінами і конкретними способами її проведення. Традиційну (індивідуальну, переважно грошову) модель приватизації вибрали Угорщина та Польща, ваучерну (масову) з використанням приватизаційних паперів – Чехія, Словаччина і Росія. Велику роль у формуванні відмінностей у моделях приватизації країн відіграли масштаби і глибина політичних перетворень, ступінь прогресивності керівництва державного апарату, його здатність адаптуватися до умов економічної трансформації. До найважливіших факторів можна віднести також близькість і взаємодію з країнами ринкової економіки, збереження у суспільства пам'яті про ринкові процеси, бажання і громадську волю, спрямовані на входження до світового співтовариства [7, с. 11].

В більшості досліджуваних постсоціалістичних країн для приватизації об'єктів комунальної власності та малих підприємств використовували такий спосіб як аукціон. Він приносив найбільше коштів бюджету, до того ж вже на стадії процесу приватизації створювалося конкурентне середовище. Також в постсоціалістичних країнах пріоритет віддавався приватизації найбільш збиткових фірм, що можна трактувати як один із позитивних факторів через те, що новий власник бере на себе відповідальність за збільшення

ефективності та прибутковості приватизованого підприємства. В усіх постсоціалістичних країнах приватизація не створила нового майна, а йшов процес перерозподілу майна серед нових власників. Для нової влади головним завданням була швидкість приватизаційного процесу і його розмір, а не якість і економічна ефективність [11, с. 49] в переважній більшості країн регіону.

Таким чином, процесу приватизації в Чехії, Словаччині, Польщі, Росії, Україні передували майже рівні політичні й економічні умови, адже частка державного майна в загальній структурі власності становила більше 95%. Основні завдання, які ставилися перед «малою» приватизацією в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи – створення приватного сектору та демонополізація – були досягнуті після закінчення «малої» приватизації в Чехії в 1993 р., в Польщі в 1991 р., в Росії в 1993 р. на основі розроблених механізмів. В Україні цей процес триває. На основі приватизації створюється конкурентне середовище, яке сприяє зменшенню цін та підвищенню якості реалізованої продукції.

Висновки до другого розділу

Дослідивши досвід приватизації зарубіжних країн, ми дійшли до висновку про те, що саме другий тип державної політики – приватизація, комерціалізація діяльності державних підприємств як інструмент стимулювання інтенсивного економічного розвитку є прийнятним для України в умовах європейської інтеграції України, оскільки дозволяє досягти високого рівня економічного, соціального, екологічного та правового розвитку, що є метою нашої держави особливо під час імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Крім того, зазначимо, що не може бути універсальної моделі приватизації, яка була б придатною для різних держав світу, тому що в

кожній з них є свої особливості економічного й історичного розвитку, макроекономічної політики держави, національних традицій, ментальності громадян та стереотипів, і багатьох інших факторів. Хоча розробка власної приватизаційної моделі для кожної держави не виключає подібності у застосуванні методів і способів її проведення, залучення досвіду інших держав.

Відзначено, що процесу приватизації в Чехії, Словаччині, Польщі, Росії, Україні і загалом усіх постсоціалістичних країн Європи передували майже рівні політичні й економічні умови, адже частка державного майна в загальній структурі власності становила більше 95%. Основні завдання, які ставилися перед «малою» приватизацією в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи – це створення сектору приватних власників та демонополізація – були досягнуті після закінчення «малої» приватизації достатньо швидко в більшості постсоціалістичних країн: у Чехії в 1993 р., в Польщі в 1991 р., в Росії в 1993 р. Хоча результати приватизації мали як позитивні, так і певні негативні наслідки в країнах регіону, що було показано в цьому розділі.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ МАЛОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Механізм реалізації малої приватизації в Україні

У цьому підрозділі виокремимо механізм реалізації малої приватизації в Україні в сучасних умовах європейської інтеграції.

Україна із запізненням почала постсоціалістичні економічні реформи. Наша країна відстала у цьому процесі від країн як Центральної та Східної Європи, так і від таких країн колишнього Радянського Союзу, як Литва, Латвія, Естонія, Росія. Однак ці країни напрацювали механізм проведення приватизації. За цих умов Україна мала можливість подолати відставання за рахунок скорочення часу на розробку законодавчого оформлення приватизаційних процедур [11, с. 46].

Законодавчою основою регулювання процесу приватизації в Україні і, зокрема, малої приватизації була до 2018 р. низка нормативно-правових актів: Закон України «Про приватизацію державного майна» прийнятий 4 березня 1992 р., Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 6 березня 1992 р., Закон України «Про Державну програму приватизації» від 18 травня 2000 р., наказ Фонду державного майна України від 30 липня 1998 р. № 1511 «Про затвердження Положення про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації» тощо.

На підставі Законів України «Про Державну програму приватизації», «Про приватизацію державного майна», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», а також керуючись Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцевими органами влади

приймалася своя Програма приватизації, яка визначала цілі, пріоритети та способи приватизації об'єктів комунальної власності територіальних громад.

Основною метою вищезазначеної Програми є:

- створення конкурентного середовища та адаптація підприємств, установ, організацій до вимог ринку;
- пошук ефективного власника об'єктів, що приватизуються та не використовуються за призначенням;
- приватизація об'єктів виключно за грошові кошти.

До завдань Програми віднесено:

- забезпечення грошових надходжень до місцевого бюджету від приватизації – бюджету розвитку, відповідно до Бюджетного кодексу України;
- розвиток діяльності підприємств, установ, організацій, суб'єктів підприємницької діяльності;
- створення нових робочих місць.

Пріоритетами приватизації на місцях є:

- приватизація об'єктів, які не використовуються за призначенням;
- приватизація об'єктів, переданих в оренду;
- збільшення кількості робочих місць.

На виконання основних цілей та завдань даної Програми, місцевий орган приватизації розробляє і подає на затвердження відповідної ради перелік об'єктів, які підлягають приватизації способом продажу на аукціоні, за конкурсом або шляхом викупу. [44]

Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» встановив правовий механізм приватизації єдиних майнових комплексів невеликих державних підприємств шляхом їх відчуження на користь одного покупця одним актом купівлі-продажу. Сферою його застосування стали галузі, що підлягали першочерговій приватизації: переробна і місцева промисловість, виробництво будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість, будівництво, окремі види

транспорту, торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування населення, житлово-експлуатаційне та ремонтне господарство. Крім того, в Законі сформульовано способи приватизації шляхом викупу об'єктів та продажу на аукціоні або за конкурсом. [47]

Положенням про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації, затвердженим наказом Фонду державного майна України від 30.07.98 № 1511, регламентувався порядок застосування способів приватизації об'єктів малої приватизації (крім об'єктів групи Д), передбачених Державною програмою приватизації, Законами України «Про приватизацію державного майна», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», та порядок приватизації об'єктів малої приватизації.

Державна програма приватизації, затверджена Законом України від 18 травня 2000 р., визначала цілі, пріоритети, завдання та способи приватизації державного майна, майна, що належить Автономній Республіці Крим, та відчуження комунального майна, групи об'єктів, які підлягають приватизації, орієнтовні завдання щодо обсягів приватизації державного комунального майна та надходження коштів від приватизації [44].

Нагадаймо, що основу економічної самостійності України утворює власність її народу на національне багатство. Власністю народу України є земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний, науковий і технічний потенціал, розташований на території країни. [19]

Відповідно до законодавства власність в Україні виступає в таких формах: приватна, колективна, державна. Всі форми власності є рівноправними і держава створює рівні умови для їх розвитку та захисту. До державної власності в Україні належать загальнодержавна власність і власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальна власність).

Суб'єктом права загальнодержавної власності є держава в особі Верховної Ради України [19]. Об'єктами права загальнодержавної власності є: майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради та утворюваних нею державних органів; майно Збройних Сил, органів Служби безпеки, прикордонних і внутрішніх військ; оборонні об'єкти; єдина енергетична система; система транспорту загального користування, зв'язку та інформації, що мають загальнодержавне значення; кошти Державного бюджету; Національний банк та його установи і створювані ними кредитні ресурси; державні резервні, страхові та інші фонди; майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; майно державних підприємств; об'єкти соціально-культурної сфери або інше майно, що становить матеріальну основу суверенітету України і забезпечує її економічний та соціальний розвиток. У загальнодержавній власності може перебувати й інше майно, а також майно, передане у власність України іншими державами, юридичними особами і громадянами [59, с. 11].

Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Приватизація невеликих підприємств комунальної власності є складовою частиною всього процесу приватизації, що відбувається на Україні. За механізмом здійснення «мала» приватизація простіша ніж «велика». Вона не несе таких кардинальних змін в структуру власності суспільства, тому саме з неї почали процес перетворення в Україні.

У 2018 р. був прийнятий новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який зараз в умовах імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є новим правовим механізмом проведення «малої» приватизації в Україні.

Більш того, у відповідності з новим Законом, всі вищеперелічені законодавчі акти у сфері приватизації, що були прийняті ще з 1992 р., втратили чинність. Отже, лише Закон України «Про приватизацію

державного і комунального майна» є зараз єдиним правовим механізмом приватизації в Україні, зокрема і «малої».

Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» визначив суб'єкти приватизації:

- державні органи приватизації;
- місцеві ради, органи приватизації територіальних громад;
- покупці.

Відповідно до Закону України від 2012 р. «Про Фонд державного майна України» Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави щодо об'єктів державної власності, що належать до сфери його управління, а також у сфері державного регулювання оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності. Фонд державного майна України відповідальний перед Президентом України. Діяльність Фонду державного майна України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [49]

Фонд державного майна України здійснює свої повноваження безпосередньо і через регіональні відділення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та представництва у районах та містах, створених Фондом державного майна України, у разі необхідності. Представництва підпорядковуються регіональним відділенням. Наголосимо, що Фонд державного майна України, регіональні відділення та представництва становлять єдину систему державних органів приватизації [49].

Відзначимо, що у Фонду державного майна України є офіційний сайт [50], з якого ми отримували інформацію і тому можемо його проаналізувати.

Так, цей сайт є на трьох мовах: українській, російській та англійській для більшого охоплення можливої аудиторії, яка цікавиться особливостями приватизації в Україні, у тому числі для можливих іноземних власників.

Є вкладка Громадська рада, важливим є також звернення громадян, прийом громадян та можливість електронного звернення громадянина до Фонд державного майна. Більш того Фонд проводить консультації з громадськістю (на сайті можна ознайомитися з річним планом проведення консультацій та його результатами), а також присутня громадська експертиза.

Більш того, на сайті звітується про громадські слухання щодо приватизаційних питань, оприлюднюється моніторинг громадської думки з приводу процесу приватизації та її наслідків. Важливою складовою сайту Фонду слід зазначити інформацію щодо доступу до публічної інформації.

Нагадаймо, що у 2011 р. було нарешті прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», який визначив принципи забезпечення доступу до публічної інформації:

- прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень; вільного отримання, поширення та будь-якого іншого використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до цього Закону, крім обмежень, встановлених законом [51].

Отже, у результаті нашого аналізу можна підсумувати, що Фонд державного майна декларує і реалізовує у своїй діяльності принципи відкритості та прозорості, а також підзвітності і законності.

Наголосимо, що з метою реформування Фонду, відповідно до Закону України «Про Фонд державного майна України» та з метою запровадження пакету реформ «Приватизація та управління державними підприємствами», Фонд реорганізовує регіональні відділення Фонду.

У результаті такої реорганізації 02 серпня 2019 р. почало роботу Регіональне відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях. А для забезпечення реалізації повноважень та

виконання функцій до складу цього Регіонального відділення входить Управління забезпечення реалізації повноважень у Миколаївській області [50].

Отже, державні органи приватизації здійснюють такі головні повноваження згідно з Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р.:

- затверджують переліки об'єктів, що підлягають приватизації;
- класифікують об'єкти приватизації відповідно до цього Закону;
- приймають рішення про приватизацію об'єктів державної власності;
- здійснюють повноваження власника державного майна, у тому числі корпоративних прав, у процесі приватизації;
- здійснюють управління об'єктами державної власності;
- продають майно, що перебуває у державній власності, у процесі його приватизації, а також акції (частки), що належать державі у майні господарських товариств;
- утворюють аукціонні комісії;
- затверджують плани розміщення акцій акціонерних товариств у процесі приватизації;
- укладають договори на проведення оцінки об'єктів приватизації;
- укладають договори з радниками щодо пошуку потенційних покупців об'єктів приватизації, з визначенням стартової ціни об'єктів великої приватизації;
- укладають договори з іншими уповноваженими особами щодо проведення аукціонів з продажу об'єктів приватизації;
- укладають з потенційними покупцями єдиних майнових комплексів державних підприємств та пакетів акцій договори про конфіденційність інформації про об'єкт приватизації;

- укладають угоди щодо проведення екологічного аудиту об'єктів приватизації;
- залучають суб'єктів господарювання для організації та/або проведення аукціонів, у тому числі в електронній формі (електронний аукціон);
- контролюють виконання умов договорів купівлі-продажу державного майна;
- здійснюють захист майнових прав державних підприємств, а також корпоративних прав держави на території України, що належать до сфери управління Фонду державного майна України [46].

До повноважень Верховної Ради України у здійсненні права власності належать: затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації; визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності. Кабінет Міністрів України забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; дає згоду на приватизацію майнових комплексів об'єктів, готує та подає для затвердження до Верховної Ради України перелік об'єктів, які приватизуються із залученням іноземних інвестицій, та об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації [19].

Функції управління державною власністю здійснюють Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Виконуючи ці функції, вони вирішують питання створення, реорганізації, ліквідації підприємств, установ, організацій і визначення цілей їх діяльності, затверджують їх статuti (положення) та контролюють їх додержання. Вони також виконують функції управління майном державних підприємств, готують пропозиції про роздержавлення і особливості приватизації майна підприємств, установ і організацій, сприяють розвитку нових організаційних форм і структур у відповідній галузі, сфері або секторі. Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до

Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» здійснюють функції щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати, купувати. Вони створюють, реорганізують та ліквідують підприємства, установи, організації комунальної власності відповідної територіальної громади, що вирішують питання щодо приватизації майна таких підприємств, установ, організацій [45].

Районні та обласні ради від імені територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюють управління об'єктами їх спільної власності, що задовольняють спільні потреби територіальних громад.

Наголосимо, що органи приватизації кожного року до 15 січня оприлюднюють перелік об'єктів, що підлягають приватизації на відповідний календарний рік [46]. Оприлюднення відбувається в офіційних друкованих виданнях державних органів приватизації, на офіційному веб-сайті Фонду державного майна України, який ми вже аналізували у цьому підрозділі.

Перейдімо до характеристики порядку приватизації державного і комунального майна. Він полягає у таких етапах:

- затвердження переліків об'єктів, що підлягають приватизації;
- опублікування переліку об'єктів, що підлягають приватизації;
- прийняття рішення про приватизацію;
- прийняття місцевою радою рішення про приватизацію об'єкта комунальної власності;
- опублікування інформації про прийняття рішення про приватизацію об'єкта;
- проведення інвентаризації та оцінки відповідно до законодавства;
- проведення у випадках, передбачених законом, аудиту, екологічного аудиту об'єкта приватизації;

- перетворення державного (комунального) підприємства в господарське товариство у процесі приватизації за необхідності;
- затвердження плану розміщення акцій акціонерних товариств, створених у процесі приватизації, у випадках, передбачених цим Законом;
- затвердження у випадках, передбачених цим Законом, умов продажу об'єктів приватизації, розроблених аукціонною комісією;
- опублікування інформації про умови продажу (також стартову ціну об'єкта приватизації);
- проведення аукціону, укладення договору купівлі-продажу;
- укладення договору купівлі-продажу в разі приватизації об'єкта шляхом викупу;
- опублікування інформації про результати приватизації;
- прийняття рішення про завершення приватизації [48].

Отже, запропонований порядок приватизації державного (комунального) майна є, на нашу думку, вичерпним та зрозумілим для тих громадян, які хочуть взяти участь у приватизації об'єкту «малої» приватизації, або для тих громадян, які цікавляться цим процесом та бажають розбиратися у ньому з метою, у тому числі, надання рекомендації або критики процесу приватизації в Україні на сучасному етапі в процесі європейської інтеграції.

Продовжимо визначати механізм «малої» приватизації із зазначення покупців, які згідно з Законом можуть бути:

- громадяни України;
- іноземні громадяни;
- юридичні особи, зареєстровані на території України;
- юридичні особи інших держав.

Слід також звернути увагу на те, що відповідно до Закону 2018 р. на відміну від об'єктів великої приватизації, об'єкти малої приватизації

продаються виключно на електронних аукціонах. При цьому вся процедура електронного аукціона затверджуються Кабінетом Міністрів України [48].

Визначимо, що таке аукціон в електронній формі або електронний аукціон – це вид аукціону в режимі реального часу в Інтернеті. Можливість створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією і документами в електронному вигляді, необхідними для проведення аукціону в електронній формі, забезпечує електронна торгова система.

Договір між організатором аукціону та операторами електронних майданчиків затверджується Фондом державного майна України. Більш того, відомості про учасників аукціону не підлягають розголошенню до завершення аукціону, тобто він відбувається на засадах анонімності.

Для продажу об'єктів малої приватизації державними органами приватизації, органом місцевого самоврядування протягом 10 робочих днів з дня прийняття рішення про приватизацію об'єкта утворюється аукціонна комісія, яка розробляє умови продажу. До складу комісії входять не менш як п'ять осіб.

Наголосимо, що об'єкти соціально-культурного призначення приватизуються з умовою збереження профілю діяльності, а об'єкти соціально-культурного призначення, що не працюють більше трьох років або перебувають в аварійному стані, можуть бути перепрофільовані, крім закладів фізичної культури і спорту, баз олімпійської та паралімпійської підготовки, фізкультурно-оздоровчих, спортивних споруд та лікувальних закладів [48].

Далі процедура приватизації об'єкту малої приватизації наступна.

Після затвердження умов продажу органи приватизації не пізніше як через 10 робочих днів публікують інформаційне повідомлення про приватизацію об'єкта малої приватизації. Аукціони з продажу об'єктів малої приватизації проводяться не раніше ніж через 20 днів, але не пізніше 35 днів після опублікування інформаційного повідомлення про приватизацію об'єктів малої приватизації. Протокол про результати електронного аукціону

формується та оприлюднюється електронною торговою системою автоматично в день завершення аукціону в електронній формі [48].

Цю технологічну можливість варто оцінити позитивно, адже вона заюезпечує швидкість і ефективність результату приватизації.

Для того, щоб аукціон відбувся, потрібно, щоб були не менше двох учасників аукціону та у разі здійснення на аукціоні не менше одного кроку аукціону на підвищення стартової ціни. Нагадаймо, що стартова ціна об'єкта малої приватизації визначається аукціонною комісією на рівні балансової вартості об'єкта малої приватизації. Якщо ж об'єкт, який пропонувався для продажу на аукціоні, не продано, проводиться повторний аукціон із зниженням стартової ціни на 50 відсотків. Продаж об'єктів на аукціоні за методом покрокового зниження стартової ціни та подання цінових пропозицій здійснюються за наявності не менш як одного учасника аукціону [48].

Слід наголосити, що для участі в електронному аукціоні людині потрібно заплатити реєстраційний внесок. Станом на 1 січня 2019 р. – це сума коштів у розмірі 0,2 мінімальної заробітної плати для об'єктів малої приватизації, що вноситься за реєстрацію заяви на участь у приватизації об'єкта малої приватизації на відповідний рахунок оператора електронного майданчика, який протягом п'яти робочих днів з дня проведення аукціону зараховує їх до державного або місцевого бюджету. [48]. Вважаємо це правильним методом, адже він убезпечує участь у процесі малої приватизації неплатоспроможних громадян або таких, які хочуть взяти участь в аукціоні з власної цікавості, але без бажання купити на ньому об'єкт малої приватизації.

Важливо, що після закінчення аукціону сплачений потенційними покупцями гарантійний внесок повертається потенційним покупцям, які не стали переможцями аукціону, у строк, що не перевищує 10 робочих днів із дня затвердження протоколу аукціону органом приватизації. А от покупцеві, який став переможцем аукціону – придбав об'єкт приватизації та підписав

договір купівлі-продажу, зазначені грошові кошти зараховуються під час розрахунку за придбаний об'єкт приватизації [48].

На нашу думку, це достатньо зручний механізм як для переможця аукціону, так і для інших його учасників.

І останній крок у цьому механізмі приватизації об'єкту малої приватизації – це укладання відповідного договору купівлі-продажу між продавцем і покупцем у результаті приватизації об'єкта державної або комунальної власності шляхом його продажу на аукціоні.

Отже, розглянувши механізм малої приватизації, можна зробити висновок, що мала приватизація є відносно простою і може здійснюватися швидко, в той час як приватизація середніх та великих підприємств може бути складним та тривалим процесом. До малої приватизації відносяться підприємства комунальної власності, невиробничої сфери, магазини, перукарні, кінотеатри, що є дешевшими за своєю вартістю від інших об'єктів.

Мала приватизація потребує менше коштів для придбання відповідного підприємства. Більш того, ці підприємства мають швидкий обіг капіталу, тобто можуть швидше окупитися порівняно з приватизацією великих підприємств, де цей обіг капіталу більш тривалий.

3.2. Мала приватизація в Україні: підсумки та перспективи в умовах європейської інтеграції

На сучасному етапі розвитку України можна говорити про те, що в нашій країні створився новий клас приватних власників та приватних підприємців, інтереси яких пов'язані з розвитком їх бізнесу, підвищенням добробуту працівників, вирішенням соціальних питань. Умови для конкуренції у сфері обслуговування, в малому бізнесі створила саме мала приватизація.

Приватизація в Україні, у тому числі і мала приватизація, отримала суперечливі оцінки як суспільства, так і політиків та науковців. Однак вона також стала основою економічної реформи в нашій країні. Серед політичних підсумків процесу приватизації, можна відзначити:

- перехід значної частини державної (комунальної) власності до приватних осіб;
- ліквідацію державної монополії у багатьох сферах економіки, що стало основою формування діючої ринкової економіки;
- створення таких ринкових сегментів, як фондовий ринок і, зокрема, ринок корпоративних цінних паперів, мережі фірм-посередників з оцінки майна, надання консалтингових послуг, торгівлі цінними паперами, аудиту;
- зменшення навантаження на Державний бюджет через відсутність необхідності фінансування об'єктів в державній (комунальній власності), а також значного соціального забезпечення [28, с. 189].

Одним із інновацій у проведенні малої приватизації в Україні в останні роки стало введення Проекту ProZorro.Продажі, що розпочинав роботу зі співпраці із Фондом гарантування вкладів фізичних осіб щодо реалізації майна неплатоспроможних банків з 2016 р., але з 31 березня 2017 року було розпочато роботу другого напрямку цього проекту – реалізації майна державних та комунальних підприємств по всій Україні. У квітні 2018 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України зареєструвало державне підприємство «Прозорро Продажі». Наголосимо, що ця система отримала міжнародне визнання. Так, у 2017 р. в рамках конкурсу CitiT4IChallenge цей проект став одним із кращих антикорупційних стартапів світу, а у 2018 р. – отримав антикорупційну нагороду від C5 Accelerate та USA Institute of Peace в рамках конкурсу «The Shield in the Cloud Innovation Challenge» [52].

Таким чином, ProZorro.Продажі – це платформа, яка об'єднує системи електронної комерції, у тому числі по напрямку малої приватизації, тобто продажу підприємств, пакетів акцій компаній, ділянок, споруд, які належать

державі (Фонду державного майна України) чи місцевій владі. Нагадаймо, що мала приватизація обмежується об'єктами вартістю до 250 млн грн. на відміну від приватизації великої [52].

Впровадження такої платформи для здійснення малої приватизації можна оцінити позитивно, адже головна перешкода у проведенні малої приватизації до цієї платформи – це складна бюрократична процедура і корупція, адже дізнатися хто бере участь в аукціоні та інші деталі, у тому числі взяти участь в аукціоні щодо продажу об'єктів малої приватизації, було важко особливо пересічному громадянину.

Проведення малої приватизації через систему ProZorro.Продажі заявляється владою як чесна процедура, адже система побудована на принципах прозорості: від оприлюднення переліків об'єктів, оголошення умов конкурсу і до визначення переможців – всі процедури відбуваються публічно і відкрито онлайн, будь-хто може брати участь або відслідковувати результати. Заявляється, що при такій відкритій і прозорій процедурі не існує ризиків корупції.

Об'єкти малої приватизації, які виставляються на продаж через систему ProZorro.Продажі цікаві тим, що вони раніше не були доступні для продажу й їх практично ніхто не бачив. І таких об'єктів багато по всій країні і в кожному регіоні, у тому числі в Миколаївській області. Крім того, використання системи ProZorro для об'єктів малої приватизації уможливило їх продаж за ринковою ціною, тому що якщо не буде покупців на перших двох аукціонах, то об'єкт буде виставлений на аукціон із автоматичним зниженням ціни, що може зацікавити покупця, який раніше не наважувався заплатити вищу суму. Корупційного процесу при цьому немає, адже на всіх повторних аукціонах об'єкт виставлений на сайт, тому будь-хто може позмагатися на аукціоні за його покупку, тобто його неможливо сховати спеціально під якогось покупця, тим більше коли об'єкт виставляється на зниженою ціною.

Отже, будь-який громадянин України, якщо цікавиться якимось конкретним об'єктом малої приватизації, або хоче пошукати для купівлі об'єкт

із запропонованих, повинен просто зайти на сайт prozorro.sale, далі зайти у ньому у розділ «аукціону з продажу об'єктів приватизації» і знайомитися з об'єктами, які можна купити. Далі сайт допоможе вивчити умови приватизації і підготуватись до аукціону.

Для того, щоб підготуватись до аукціону, треба зареєструватись на будь-якому майданчику і заповнити форму реєстрації. Майданчики дають консультації покупцям та допомагають взяти участь в аукціонах. Треба також підготуватися з фінансової точки зору: треба бути готовим оплатити повну вартість лоту у випадку перемоги, а до того – вчасно сплатити реєстраційний і гарантійний внески. При цьому треба знати, що гарантійний внесок буде повернутий, якщо потенційний покупець програє на аукціоні і не купить бажаний об'єкт малої приватизації, або гарантійний внесок буде повернутий як частина оплати у разі перемоги на аукціоні. А от розмір реєстраційного внеску невеликий (про його відсоток ми писали в підрозділі 3.1.), але при будь-якому результаті аукціону він не повертається [52].

Отож, відповідно до нового Закону про приватизацію від 2018 р. встановлено нові критерії класифікації груп об'єктів приватизації, запроваджено нові способи їх продажу, впроваджено механізм отримання додаткових пропозицій від уповноважених органів управління та заяв про включення до переліків об'єктів приватизації від потенційних покупців, що сприяє постійному доповненню переліків приватизації новими об'єктами. До реєстру в електронній системі внесено всі об'єкти, визначені переліками об'єктів малої приватизації, що підлягають приватизації в 2019 р. [2]

Звернімося до статистики за 2019 рік, хоча він ще не закінчений. Тому переважно будемо користуватися даними за перше півріччя 2019 р.

Станом на 30.06.2019 через електронну торгову систему ProZorro.Продажі виставлено на продаж 301 об'єкт малої приватизації. Загалом від приватизації об'єктів малої приватизації відповідно до укладених договорів купівлі-продажу до державного бюджету перераховано 259,183 млн грн. Фактично від приватизації державного майна та інших надходжень,

пов'язаних з приватизацією, до державного бюджету перераховано 265,501 млн грн. [2]

Звернімо також увагу на інформацію щодо кількості об'єктів малої приватизації, які змінили державну форму власності у січні-червні 2019 р. відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» у Миколаївській області: три об'єкти і всі три об'єкти саме малої форми приватизації. Щодо надходження коштів, одержаних від приватизації державного майна, в розрізі державних органів приватизації за січень-червень 2019 р., безпосередньо пов'язані з процесом приватизації у Миколаївській області – 21,5 тис. грн [2]. Відповідно до визначених нами об'єктів, всі ці гроші поступили саме з об'єктів малої приватизації в Миколаївській області.

Якщо говорити про загальнонаціональний рівень, то мала приватизація через систему Prozorro, яка розпочалася в липні 2018 р., принесла Україні один мільярд гривень. Саме стільки за 9 місяців (2018-2019 р.) надійшло до бюджетів усіх рівнів з моменту старту малої приватизації. За цей час в системі Prozorro. Продажі було проведено 808 аукціонів, на яких продано 552 об'єкти державної власності. При цьому продаж об'єктів нерухомого майна приніс 826 мільйонів гривень, майнових комплексів – 103 мільйони, корпоративних прав – 101 мільйон, а ще транспортного обладнання на 29,5 мільйонів, промислової техніки на 10 мільйонів та багато іншого. До основних рекордів малої приватизації можна віднести: найдорожчий успішно проданий лот – 57 млн грн за пакет акцій «Тернопільського радіозаводу «Оріон»; найдорожчий виставлений лот – 50 млн грн за приміщення у Львові на площі Ринок загальною площею 481 кв. м; найбільше зростання ціни – 80000% за господарське приміщення загальною площею 65 кв. м у Хмельницькій області [32]. Наведені нами дані є офіційними даними з Кабінету Міністрів України.

Наведені дані свідчать про те, що процес малої приватизації в Україні не завершено, саме продаж об'єктів малої приватизації дозволяє щомісячно

поповнювати як державний так і місцевий бюджети. Відповідно можна стверджувати, що мала приватизація буде тривати ще кілька років.

Після президентських та парламентських виборів 2019 р., нова українська влада продовжує курс попередньої влади щодо приватизації.

Реформа приватизації є одним із найбільш важливих напрямів діяльності нового уряду та має на меті скоротити частку державної та комунальної власності в структурі української економіки до 5%. Продаж нова влада обіцяє проводити прозоро, тому новим власником може стати будь-хто бажаючий. У рамках виконання пріоритетних завдань програми діяльності уряду в кінці листопада 2019 р. прем'єр-міністр О. Гончарук розпорядився передати Фонду державного майна 415 державних підприємств. Загалом до 31 грудня 2019 року до приватизації має бути затверджено 500 підприємств. Для приватизації були передані як малі регіональні, так і великі промислові компанії. Фонд держмайна буде здійснювати процедуру передачі державного майна у приватну власність і вже оприлюднив перший список із переліком майна, виставленою вартістю та розкладом проведення торгів. Зазначимо, що станом на 2 грудня 2019 р. цей перелік містить близько 150 позицій [42].

Слід наголосити, що стратегію щодо приватизації державного майна в Україні описано в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, що була затверджена у жовтні 2019 р. Відповідно до неї, в наступні роки в Україні буде проведено масштабну приватизацію, в результаті чого частка державної власності в економіці країни має скоротитись до 5%. Планується закрити понад 1 тис. збиткових державних підприємств і зосередитись на підвищенні ефективності стратегічних державних компаній [42].

У результаті вищезазначеної програми, у разі її виконання, при цьому відкрито і прозоро, в Україні буде врешті завершено процес приватизації, який тривав понад 25 років. На нашу думку, саме об'єкти малої приватизації буде продано в першу чергу, що допоможе розвивати малий бізнес в Україні, що є основою ринкової економіки.

У 2018 р. було проведено дослідження з фокус-групами в різних містах України з працівниками державних та недержавних підприємств з приводу їх думки щодо приватної власності і приватизації. Так, більше половини вважають приватку власність більш ефективною за державну.

До переваг приватизації і приватизованої власності вони відносять:

- підвищення ефективності діяльності;
- недопущення розкрадання підприємств приватним власником;
- підвищення реальної зарплати;

До ризиків приватизації і приватизованої власності опитані відносять:

- ризик банкрутства приватного підприємства;
- скорочення працівників новим власником;
- встановлення умов приватизації під конкретних покупців, тобто у цьому виявляється недовіра громадян загалом до приватизації у результаті неуспішного українського досвіду попередніх етапів приватизації [18].

Важливим для цієї роботи є також висновки із дослідження, яке у 2015 р. провели економісти з Інституту Мейсона та Київської школи економіки. Вони довели позитивний вплив приватизації державних підприємств на їхню продуктивність. Для цього було взято дані про кількість підприємств в Україні у період з 1992 р. до 2013 ро. та звітні дані про їхню діяльність [42].

Також цікаве дослідження провів Центр Економічної стратегії у 2017 р., яке стосувалося того, що громадяни України думають про приватизацію.

Дослідження показало, що знання і розуміння приватизації як наряду реформ є найгіршими серед усіх інших реформ, які відбуваються в країні в останні роки в умовах європейської інтеграції: пенсійна, земельна, медична, реформа освіти тощо. Перевагами приватизації, на думку громадян, є недопущення розкрадання державного майна політиками, краще інвестування в приватну власність власника у технології, створення нових робочих місць. До ризиків громадяни відносять побоювання, що саме

олігархи куплять це майно за заниженою ціною, а на державних підприємствах корупція буде продовжуватися. Отже, для боротьби з корупцією та залучення ефективного приватного власника потрібна прозора і чесна приватизація із залученням стратегічного інвестора [72]. Такий висновок зробили експерти у результаті цього дослідження.

І власне з метою боротьби з корупцією та залучення ефективного приватного власника було впроваджено новий Закон України про приватизацію державного і комунального майна, який забезпечує більше ніж раніше механізм прозорості і чесної приватизації з 2018 р., принаймні малої приватизації, як наслідок перенесення системи продажу через електронний аукціон.

Визначення особливостей приватизації в країнах-членах Європейського Союзу з Центральної та Східної Європи, яке було зроблено нами у другому розділі цієї роботи, дозволяє використати цей досвід в сучасній Україні, яка знаходиться в процесі європейської інтеграції та реформування економіки задля ефективного її функціонування.

Нагадаймо, що у країнах Центральної та Східної Європи, досвід яких має для України найбільш вагомий значення оскільки процес приватизації було розпочато в процесі економічної трансформації цих країн, приватизація відбувалася у двох напрямках:

- реституція – відновлення майнових прав власників, їх нащадків чи правонаступників на землю, нерухоме майно і засоби виробництва, які раніше були націоналізовані, конфісковані, або іншим способом вилучені проти їх волі у власність держави, тобто держава була зобов'язана повернути раніше націоналізовану власність або відшкодувати її в іншій формі колишньому власникові,

- переведення державної власності у приватний сектор економіки, а саме формування прошарку приватних власників, що сприяло створенню соціально орієнтованої ринкової економіки. Особливість такої приватизації полягає в тому, що вона відбувається не у ринковому середовищі, а за умов

державного монополізму. Характерним для країн Центральної та Східної Європи є те, що для приватизації в них було створено спеціальні органи впливу на цей процес: у Польщі – Міністерство з перетворення форм власності, в Румунії – Національне агентство з приватизації, в Чехословаччині – Федеральне міністерство у справах національного майна й приватизації, в Угорщині – Державне майнове агентство, у Болгарії – Агентство з приватизації, у східних землях ФРН – Опікунське управління державною власністю.

Вважаємо, що питання реституції, які деколи з'являться в українському медійному просторі з 2015 р., є проблемним і не актуальним питанням щодо провчення малої приватизації. Це скоріше політичне, а не правове питання, яким не слід зловживати через майже 30 років незалежності України. Такий досвід постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи не варто застосовувати в Україні на цьому етапі соціально-економічних, політичних і безпекових викликів.

Основні завдання, які ставилися перед «малою» приватизацією в постсоціалістичних країнах Європи – це створення приватного сектору та демонополізація, були досягнуті після закінчення «малої» приватизації в цих країнах переважно у 1990-х роках. Натомість в Україні цей процес досі триває.

Зауважимо, що в постсоціалістичних країнах Європи пріоритет віддавався приватизації найбільш збиткових фірм. Це трактується як один із позитивних факторів через те, що новий власник бере на себе відповідальність за підвищення ефективності та прибутковості приватизованого підприємства. Однак в Україні це можна трактувати як і негативний фактор, якщо деякі підприємства доводять до банкрутства навмисле задля того, щоб потім під час його приватизації придбати дешево. Це стосується і об'єктів малої приватизації. Цей досвід слід запроваджувати в Україні.

Мала приватизація виступає серйозним чинником стабілізації ринку, зменшує тиск на споживчий ринок надлишкової маси, дозволяє поповнити доходи місцевих бюджетів з метою їх використання для реалізації соціальних програм. На фоні кризових явищ в економіці України мала приватизація має стати пріоритетним завданням відповідних органів державного управління, оскільки саме розвиток малого бізнесу як похідної від малої приватизації, дозволить створити нові робочі місця, залучити інвестиції, поповнити місцеві бюджети коштами на реалізацію соціальних програм, а тим самим подолати кризові процеси, створити ефективні механізми управління.

Таким чином, саме врахування міжнародного досвіду при розробці та прийнятті нових законодавчих актів з питань приватизації, зокрема малої приватизації, забезпечить вирішення наявних проблем у цій сфері. Стратегія подальшого реформування державної (комунальної) власності має включати здійснення заходів, спрямованих на завершення приватизації державного майна як широкомасштабного проекту трансформації державної власності, що розпочався в Україні в 1992 р., гармонізацію процесів приватизації із стратегією розвитку національної економіки та її окремих галузей в умовах європейської інтеграції.

Висновки до третього розділу

У цьому розділі було проаналізовано механізм реалізації малої приватизації в Україні в сучасних умовах європейської інтеграції.

Приватизація невеликих підприємств комунальної власності є складовою частиною всього процесу приватизації, що відбувається в Україні. За механізмом здійснення «мала» приватизація більш проста ніж «велика». Вона не несе таких кардинальних змін в структуру власності суспільства, тому саме з неї почали процес перетворення в Україні.

У 2018 р. був прийнятий новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який зараз в умовах імплементації Угоди

про асоціацію між Україною та ЄС є новим правовим механізмом проведення «малої» приватизації в Україні. Більш того, у відповідності з новим Законом, всі законодавчі акти у сфері приватизації, що були прийняті ще з 1992 р., втратили чинність.

Відповідно до Закону України від 2012 р. «Про Фонд державного майна України» Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації. У Фонду державного майна України є офіційний сайт, який ми охарактеризували. Так, цей сайт є на трьох мовах: українській, російській та англійській для більшого охоплення можливої аудиторії, яка цікавиться особливостями приватизації в Україні, у тому числі для можливих іноземних власників. Отже, у результаті нашого аналізу можна підсумувати, що Фонд державного майна декларує і реалізовує у своїй діяльності принципи відкритості та прозорості, а також підзвітності і законності.

Наголосимо, що з метою реформування Фонду, відповідно до Закону України «Про Фонд державного майна України» та з метою запровадження пакету реформ «Приватизація та управління державними підприємствами», Фонд реорганізовує регіональні відділення Фонду. У результаті такої реорганізації 02 серпня 2019 р. почало роботу Регіональне відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях. А для забезпечення реалізації повноважень та виконання функцій до складу цього Регіонального відділення входить Управління забезпечення реалізації повноважень у Миколаївській області

Охарактеризовано порядок приватизації державного і комунального майна. Він є, на нашу думку, вичерпним та зрозумілим для тих громадян, які хочуть взяти участь у приватизації об'єкту «малої» приватизації, або для тих громадян, які цікавляться цим процесом та бажають розбиратися у ньому з метою, у тому числі, надання рекомендації або критики процесу приватизації в Україні на сучасному етапі в процесі європейської інтеграції.

Розглянувши механізм малої приватизації, можна зробити висновок, що мала приватизація є відносно простою і може здійснюватися швидко, в той час як приватизація середніх та великих підприємств може бути складним та тривалим процесом. До малої приватизації відносяться підприємства комунальної власності, невиробничої сфери, магазини, перукарні, кінотеатри, що є дешевшими за своєю вартістю від інших об'єктів. Мала приватизація потребує менше коштів для придбання відповідного підприємства. Більш того, ці підприємства мають швидкий обіг капіталу, тобто можуть швидше окупитися порівняно з приватизацією великих підприємств, де цей обіг капіталу більш тривалий.

Одним із інновацій у проведенні малої приватизації в Україні в останні роки стало введення Проекту ProZorro.Продажі. Впровадження такої платформи для здійснення малої приватизації можна оцінити позитивно, адже головна перешкода у проведенні малої приватизації до цієї платформи – це складна бюрократична процедура і корупція, адже дізнатися хто бере участь в аукціоні та інші деталі, у тому числі взяти участь в аукціоні щодо продажу об'єктів малої приватизації, було важко особливо пересічному громадянину.

Проведення малої приватизації через систему ProZorro.Продажі заявляється владою як чесна процедура, адже система побудована на принципах прозорості: від оприлюднення переліків об'єктів, оголошення умов конкурсу і до визначення переможців – всі процедури відбуваються публічно і відкрито онлайн, будь-хто може брати участь або відслідковувати результати. Заявляється, що при такій відкритій і прозорій процедурі не існує ризиків корупції.

Аналізуючи статистичні дані за перше півріччя 2019 р. щодо кількості об'єктів малої приватизації, які змінили державну форму власності відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» у Миколаївській області, виявили три таких об'єкти і всі три об'єкти саме малої форми приватизації. Щодо надходження коштів,

то за цей період у Миколаївській області – 21,5 тис. грн. Наведені дані свідчать про те, що процес малої приватизації в Україні не завершено, саме продаж об'єктів малої приватизації дозволяє щомісячно поповнювати як державний так і місцевий бюджети. Відповідно можна стверджувати, що мала приватизація буде тривати в майбутньому в умовах європейської інтеграції.

Рекомендуємо створити сайт Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях, яке почало роботу у 2019 р. для прозорості, інформативності, а також покращення продажу об'єктів малої приватизації в Миколаївській області зокрема порівняно з іншими областями України.

Вважаємо доцільним за прикладом інших країн Центральної та Східної Європи, які зараз є членами Європейського Союзу, продовження приватизації об'єктів малої приватизації відповідно до нового механізму її реалізації. Загалом позитивно оцінюємо програму уряду України щодо приватизації, в результаті чого частка державної власності в економіці країни має скоротитись до 5%, у разі її виконання, при цьому відкрито і прозоро. Тоді можна буде говорити про те, що в Україні завершено процес приватизації, який тривав довше ніж у інших країнах, які отримали членство в ЄС.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки з поставлених завдань:

1. При всій різноманітності підходів тлумачення поняття «приватизація», цей термін в широкому розумінні включає в себе один з аспектів реформування державного сектора із скороченням його розміру, а у вузькому – означає повний або частковий перехід об'єкта приватизації з державного володіння у приватне, тобто відповідно пов'язаний з трансформацією відносин власності.

У роботі було уточнено змісті і сутність основних понять, пов'язаних з приватизацією та малою приватизацією як її видом, адже з терміном приватизації пов'язано багато інших термінів, таких як: «роздержавлення», «продаж», «трансформація власності». Крім того, було проаналізовано такі поняття як «механізми» та «державне управління».

Зроблено порівняння терміну «приватизація» відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 2018 р. та Закону України «Про приватизацію державного майна» від 1992 р., який наразі вже втратив чинність. Визначено, що у першому Законі вже немає формулювань щодо трансформації економіки України з соціалістичної до ринкової, адже станом на 2018 р. це не є актуальним, бо Україна давно визнана країною з діючою ринковою економікою. Більш того, немає згадок у цьому визначенні про соціальний або політичний ефект від приватизації, а основний наголос робиться на економічне зростання, що є важливим для нашої країни в останні роки.

Приватизацію можна розділити на два основних види: велику та малу приватизацію. Мала приватизація – це передача до приватних рук малих підприємств, їх структурних підрозділів, нерухомого майна та нежитлових

приміщень, які припинили свою діяльність за певних причин, або виведені із виробничого процесу і на даний час підприємством не використовуються.

2. Проаналізований процес приватизації в незалежній Україні та його періодизацію відповідно до вітчизняних вчених у різних галузях науки. У результаті дослідження запропоновано власну періодизацію процесу приватизації в незалежній Україні.

Перший етап – 1991-1994 р. – період президенства Л. Кравчука, який характеризувався повільними темпами приватизації та недостатньою розробкою механізму її впровадження. Другий етап – 1994-1998 р. – період президенства Л. Кучми. Він характеризується проведенням швидкої і масштабної приватизації, застосовуючи інструмент ваучерів та сертифікатів. Хоча головної мети – масової приватизації було досягнуто на цьому етапі, але соціального ефекту справедливості цього процесу не було. Третій етап тривав з початку 2000-х рр. і тривав до 2018 р. – удосконалення законодавчої бази, підпорядкування завдань приватизації фіскальним потребам, а також запровадження так званого інструменту «реприватизації». Виділяємо четвертий етап – з 2018 р. по сьогоднішній день – характеризується прийняттям у 2018 р. нового Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», а попередній головний Закон України у сфері приватизації «Про приватизацію державного майна» від 1992 р. втратив чинність. Прийняття цього Закону відбулося на фоні вступу в силу нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, заяв політиків про бажання України вступити в майбутньому до цієї організації. Відповідно більше ніж коли-небудь під час приватизації, у тому числі малої приватизації, слід дотримуватися принципу відкритості і прозорості, а також соціальної відповідальності. Крім того, відбулося впровадження системи Prozorro, яка передбачає відкритий і чесний доступ до участі в приватизаційному процесі всіх охочих.

3. Приватизація – процес, характерний не тільки для України, це загальносвітове явище. Вона відбувається як в країнах із ринковою економікою, так і в тих, що розвиваються.

Необхідність державної присутності у виробничій сфері в якості підприємця, яка гостро відчувалася в 1940-ві рр., на початку 1980-х рр. зменшилася. Тому у складі урядових заходів, спрямованих на підтримку економічної активності, з'являються такий вид діяльності як роздержавлення підприємств. Отже, для Європи 1980-х рр. був характерним процес дерегулювання економіки, приватизації державних підприємств, направлений на підвищення ефективності існуючої системи змішаної економіки, що склалася у другій половині 20 століття в результаті утворення відносно значного для ринкової економіки державного сектора. Приватизація об'єктів державної власності відбулася у багатьох країнах Західної Європи, оскільки в умовах загострення конкуренції з боку США і Японії національні економіки цих країн потребували конкурентноздатності на світових ринках.

У країнах Східної Європи, досвід яких має для України найбільш вагоме значення оскільки процес приватизації було розпочато на фоні постсоціалістичних трансформацій цих країн, приватизація відбулася у двох напрямках: по-перше, через реституцію – відновлення майнових прав власників, їх нащадків чи правонаступників на землю, нерухоме майно і засоби виробництва, які раніше були націоналізовані, конфісковані, або іншим способом вилучені проти їх волі у власність держави, тобто держава була зобов'язана повернути раніше націоналізовану власність або відшкодувати її в іншій формі колишньому власникові, і, по-друге, через переведення державної власності у приватний сектор економіки, саме формування прошарку приватних власників сприяло створенню соціально орієнтованої ринкової економіки. Особливість такої приватизації полягає в тому, що вона відбувається не у ринковому середовищі, а за умов державного монополізму. Характерним для країн Східної Європи є те, що для приватизації в них було створено спеціальні органи впливу на цей процес: у

Польщі – Міністерство з перетворення форм власності, в Румунії – Національне агентство з приватизації, в Чехословаччині – Федеральне міністерство у справах національного майна й приватизації, в Угорщині – Державне майнове агентство, у Болгарії – Агентство з приватизації, у східних землях ФРН – Опікунське управління державною власністю.

В постсоціалістичних країнах Європи пріоритет віддавався приватизації найбільш збиткових фірм. В офіційних джерелах цей факт трактується як один із позитивних факторів через те, що новий власник бере на себе відповідальність за підвищення ефективності та прибутковості приватизованого підприємства.

Основні завдання, які ставилися перед «малою» приватизацією в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи – це створення приватного сектору та демонополізація, були досягнуті після закінчення «малої» приватизації в 1990-х рр. В Україні цей процес досі триває.

4. Проаналізовано механізм реалізації малої приватизації в Україні в сучасних умовах європейської інтеграції. У 2018 р. був прийнятий новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який зараз в умовах імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є новим правовим механізмом проведення «малої» приватизації в Україні.

Відповідно до Закону України від 2012 р. «Про Фонд державного майна України» Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації. Показано, що завдяки наповненості інформацією сайту, Фонд державного майна декларує і реалізовує у своїй діяльності принципи відкритості та прозорості, а також підзвітності і законності. Наголошено, що Фонд реорганізовує регіональні відділення, у результаті чого 2 серпня 2019 р. почало роботу Регіональне відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях.

Охарактеризовано порядок приватизації державного і комунального майна. Він є, на нашу думку, вичерпним та зрозумілим для тих громадян, які

хочуть взяти участь у приватизації об'єкту «малої» приватизації, або для тих громадян, які цікавляться цим процесом та бажають розбиратися у ньому з метою, у тому числі, надання рекомендації або критики процесу приватизації в Україні на сучасному етапі в процесі європейської інтеграції.

Одним із інновацій у проведенні малої приватизації в Україні в останні роки стало введення Проекту ProZorro.Продажі. Впровадження такої платформи для здійснення малої приватизації можна оцінити позитивно, адже головна перешкода у проведенні малої приватизації до цієї платформи – це складна бюрократична процедура і корупція, адже дізнатися хто бере участь в аукціоні та інші деталі, у тому числі взяти участь в аукціоні щодо продажу об'єктів малої приватизації, було важко особливо пересічному громадянину.

5. Аналізуючи статистичні дані за перше півріччя 2019 р. щодо кількості об'єктів малої приватизації, які змінили державну форму власності відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» у Миколаївській області, виявили три таких об'єкти і всі три об'єкти саме малої форми приватизації. Щодо надходження коштів, то за цей період у Миколаївській області – 21,5 тис. грн. Наведені дані свідчать про те, що процес малої приватизації в Україні не завершено, а продаж об'єктів малої приватизації дозволяє щомісячно поповнювати як державний, так і місцевий бюджети. Відповідно можна стверджувати, що мала приватизація буде тривати в майбутньому в умовах європейської інтеграції.

На основі проведеного дослідження доцільно пропонувати такі рекомендації щодо покращення механізму проведення малої приватизації в Україні в умовах європейської інтеграції.

Рекомендуємо створити сайт Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях, яке почало роботу у 2019 р., для забезпечення принципу прозорості, інформативності, а також з метою покращення продажу об'єктів малої

приватизації в Миколаївській області зокрема, яке порівняно з іншими областями України.

Вважаємо доцільним за прикладом інших країн Центральної та Східної Європи, які зараз є членами Європейського Союзу, продовження приватизації об'єктів малої приватизації відповідно до нового механізму її реалізації. Загалом позитивно оцінюємо програму уряду України щодо приватизації, в результаті чого частка державної власності в економіці країни має скоротитись до 5%, у разі її виконання відкрито і прозоро. Тоді можна буде говорити про те, що в Україні завершено процес приватизації, який тривав довше ніж в інших країнах Центральної та Східної Європи, які отримали членство в ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алданов Ю.В. Приватизація державного майна як спеціальна підстава набуття права власності. – К., 2006. – 175 с.
2. Аналітична довідка про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у I півріччі 2019 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/analitichna-dovidka-6-misyaciv-2019_14079.pdf
3. Архангельський Ю. Про ефективність приватизації в Україні / Ю. Архангельський, О. Радзівський // Економіка України. – 2008. – N 9. – С. 86–91.
4. Архангельський Ю.С. Об эффективности приватизации в Украине, России и Белоруссии / Ю. С. Архангельський // Фондовый рынок. – 2006. – №19. – С. 32–35.
5. Архангельський Ю.С. Снова об эффективности приватизации в Украине / Ю. С. Архангельський // Фондовый рынок. – 2007. – №40. – С. 6–11.
6. Ачкасов А. Є. Основні підходи до приватизації / А. Є. Ачкасов // Актуальні проблеми економіки : Науково-економічний журнал. – 2006. – № 9. – С. 3–7.
7. Ачкасов А.Є. Приватизація у перехідній економіці / А. Є. Ачкасов // Актуальні проблеми економіки : Науково-економічний журнал. – 2006. – № 8. – С. 10–13.
8. Бабець І. Удосконалення механізмів державного управління міжнародним співробітництвом областей України в умовах євроінтеграції / І. Бабець // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 21. – С. 202–208.
9. Букреев В. Приватизация в России: кто виноват и что делать? / В. Букреев, Э. Рудык // Москва. – 2005. – № 3. – С. 145–157.

10. Герасимова Е. Приватизационные перспективы / Е. Герасимова // Обзор украинского рынка. – 2005. – № 2. – С. 27–33.
11. Головка Л.О. Порівняльний аналіз процесів приватизації в Україні, Словаччині та Чехії / Л. О. Головка // Держава і право. – 2008. – N 40. – С. 44–49.
12. Ємельянов В. М. Розвиток партнерських відносин бізнесу і влади в системі державного управління сталим розвитком України: теорія, методологія, практика: монографія / В. М. Ємельянов ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. - Миколаїв : Ємельянова Т. В., 2012. – 419 с.
13. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. – 2011. – 692 с.
14. Жадан І.О. Приватизація в Україні: підсумки, цілі, перспективи [Електронний ресурс] / І.О. Жадан, М.В. Чечетов // Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ukr/journal/200401/b_1_1_8.pdf
15. Задерейко С. Ю. Особливості приватизації в Україні / С.Ю. Задерейко, 2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/nvnuu_prav_2012_173\(3\)_25%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/nvnuu_prav_2012_173(3)_25%20(1).pdf)
16. Заплатинский В. Особенности приватизации на Украине / В.Заплатинский // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 4. – С.60–65.
17. Заруба П. Правове регулювання приватизаційних процесів : зарубіжний досвід та українські реалії / П. Заруба // Підприємництво, господарство і право : Щоміс. науково-практ. госп.-прав. журн. 2005. №6. – С.89-92.
18. Затворницька О. Очікування українців від приватизації: можливості та ризику. Центр Економічної стратегії / Затворницька О., Прохоров Б., Тарасенко А., Яблоновський Д. – 12.07.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/prezenta17_4917.pdf

19. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua
20. Косова Т. Інвестиційні аспекти приватизаційної політики / Т. Косова, С. Повний // Економіка України. – 2005. – №6. – С. 30–37.
21. Котляров Л. Государственная собственность : приватизация и реприватизация / Л. Котляров // Економіст. – 2005. – № 10. – С. 72–74.
22. Крамаренко Г. О. Сутність, причини і тенденції приватизації в контексті глобального економічного зростання: інституційний аспект / Г.О. Крамаренко, О. Є. Чорна // Академічний огляд. 2013. № 2 (39). – С. 13-20.
23. Крищенко К. Є. Роздержавлювання власності в умовах України / К. Є. Крищенко // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С.10–21.
24. Кругляк А.М. Приватизація як спосіб виведення економіки з кризового стану / А.М. Кругляк // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 1. – С. 38–41.
25. Куликов В. Приватизация: ретровзгляд (к 15-летию радикальных преобразований отношений собственности в России) / В. Куликов // Российский экономический журнал. – 2007. – №5–6. – С. 3–11.
26. Кучерявенко П.Х. Разгосударствление собственности в переходной экономике Украины [Текст] / П.Х. Кучерявенко, Я.А. Максименко – Х., 1997. – 240 с.
27. Ларцев В.С. Краткий очерк истории приватизации в Украине [Текст] / В.С. Ларцев, Г.М. Ключиков – К. : Видавнича фірма «Поліграф-інформ», 2001. – 352 с.
28. Ларцев В.С. Українська приватизація у спогадах та роздумах [Текст] / В.С. Ларцев, Г.М. Ключиков – К. : Видавнича фірма «Поліграф-інформ», 2001. – 479 с.
29. Левик А. Політико-економічні фактори приватизації в Україні [Текст] / А. Левік, О. Яворська – К., 2007. – 145 с.
30. Литвин В.М. Курсом ринкових реформ [Електронний ресурс] / В.М. Литвин // Режим доступу: http://www.lytvyn-v.org.ua/history_of_ukraine

31. Лубош П. Купони, Мечіар і, врешті, чужі інвестори [Електронний ресурс] / П. Лубош // Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/268/>
32. Мала приватизація уже принесла Україні 1 мільярд гривень [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ. 03.03.2019. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2692911-mala-privatizacia-uze-prinesla-ukraini-1-milard.html>
33. Музика Л. Приватизація комунального майна : проблеми законодавства, теорії та практики / Л.Музика //Право України. – 2004. – №5. – С. 55–58.
34. Мухін О. О. Формування первинного ринку нерухомості в процесі приватизації [Електронний ресурс] / О. О. Мухін // Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ukr/journal/200409/9_33_35.pdf
35. Островерх Н.М. Приватизація і державне регулювання економіки / Н.М. Островерх // Актуальні проблеми економіки: Науково-економічний журнал 2005. – № 2. – С.22–27.
36. Палагнюк Ю. В. Економічні аспекти інтеграції України до ЄС (в рамках дії Угоди про партнерство і співробітництво) / Ю. В. Палагнюк // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 135. Т. 147. Державне управління. – С. 22–27.
37. Палагнюк Ю. Економічні реформи в Україні під час президентства Л.М. Кравчука (1991-1994) / Ю. Палагнюк // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Т. 122. Вип. 109. Політичні науки. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – С. 54–59.
38. Палагнюк Ю. Особливості приватизації засобів масової інформації у постсоціалістичних країнах Європи (на прикладі денационалізації в Республіці Польща) / Ю. В. Палагнюк // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Випуск 7. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – Вип. 7. – С. 399–413.
39. Пахомов Ю. Ринкові трансформації в Україні у контексті світового досвіду [Електронний ресурс] / Ю. Пахомов // Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2001-03/4.htm>

40. Пенькова К. Аналіз іноземного досвіду приватизації та управління державними правами власності / Пенькова К. Черніков Д. // Європейський інформаційно-дослідницький центр. – К., 2015. - 24 с.
41. Право власності в Україні (За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнєцової). – К., 2000. – 255 с.
42. Приватизація технократів чи позбуваємося зайвого: як новий уряд планує заробити на збиткових підприємствах [Електронний ресурс] // ЗІК. – 03.12.2019 – Режим доступу: https://zik.ua/news/2019/12/03/pryvatyzatsiia_tekhnokrativ_chy_pozbavliaemosia_zaiivoho_yak_novy_i_uriad_planuie_zarobyty_na_zbytkovykh_pidpriumstvakh_947852
43. Перерва П.Г. Досвід приватизації у Великій Британії для України / П.Г. Перерва, Ю.О. Чубукова // Актуальні проблеми економіки : Науково-економічний журнал. – 2006. – № 4. – С.14– 17.
44. Про Державну програму приватизації» Закон України від 18.05.2000 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua
45. Про місцеве самоврядування в Україні» Закон України від 21.05.97 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua
46. Про приватизацію державного майна» Закон України від 04.03.92 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua
47. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» Закон України від 06.03.92 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua
48. Про приватизацію державного і комунального майна. Закон України. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України, 2018. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19>

49. Про Фонд державного майна України. Закон України. 2012. [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт Верховної Ради України 2012, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17>
50. Фонд державного майна України офіційний сайт [Електронний ресурс] // <http://www.spfu.gov.ua/ua/>
51. Про доступ до публічної інформації. Закон України. 2011. [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
52. ProZorro.Продажі [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт <https://prozorro.sal>
53. Процків О. Особливості формування пріоритетів приватизації в Україні / О. Процків // Державний інформаційний бюллетень про приватизацію. – 2008. – № 10. – С. 19–23.
54. Процків О.П. Ще раз щодо вибору моделі приватизації в Україні [Електронний ресурс] / О. Процків // Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ukr/journal/200410/10_34_43.pdf
55. Рибалкін В.О. Теорія власності / В.О. Рибалкін, І.В. Лазня – К. : Логос, 2000. – 279 с.
56. Росія: результати та стратегія подальшої приватизації [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ukr/journal/200407/7_25_26.pdf
57. Рябченко О.Д. Роздержавлення і його основні форми / О.Д. Рябченко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 32–37.
58. Саєнко О. Реформування відносин власності - основа економічної безпеки України / О. Саєнко // Державний інформаційний бюллетень про приватизацію. – 2009. – № 5. – С. 16–18.
59. Селіванова І. Приватизація та відчуження державного майна : співвідношення понять / І. Селіванова // Корпоративне право. – 2008. – №3 (23). – С. 5–14.

60. Тесленко В.В. Проблеми визначення поняття приватизації. Етапи приватизації в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Тесленко // Режим доступу: www.inconf.org.ua
61. Труш О. О. Механізми реалізації державної політики у сфері цивільного захисту в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Труш // Теорія і практика державного управління [Електр. журн.]. – 2010. – №. 4 (31). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2010_4/doc/5/01.pdf. – Назва з екрану.
62. Українська приватизація : плюси і мінуси [Текст] / Є.І.Головаха, В.І.Дубровський, О.М.Кошик, О.Г.Білоцерківець. Під ред. О.Й. Пасхавера. – К. : «Альтерпрес», 2001. – 293 с.
63. Фролов П. Приватизація в Україні: ретроспективи та перспективи / Ф. Фролов // Дзеркало тижня. – 16 березня, 2018. Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/privatizaciya-v-ukrayini-retrospektivi-ta-perspektivi-272273_.html
64. Харченко Т.Б. Приватизація як основа ринкового реформування економіки / Т.Б. Харченко // Економіка АПК. 2002. №5. – С.54–58.
65. Чечетов М. Методологічні засади приватизації в Україні / М. Чечетов // Економіка України. – 2004. – № 12. – С. 4–17.
66. Чечетов М. Приватизация : итоги и перспективы / М.Чечетов // Обзор украинского рынка. – 2004. – № 3. – С. 8–14.
67. Чечетов М. Приватизація у країнах світу зі сталими ринковими відносинами / М.Чечетов // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 4–18.
68. Чечетов М.В. Державне управління приватизацією у контексті трансформації відносин власності в Україні: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління. – К. 2006. – 29 с.
69. Чухно А.А. Перехід до ринкової економіки [Текст] / А.А. Чухно – К., 1993. – 130 с.
70. Щербина В.С. Господарське право України [Текст] / В.С. Щербина – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 384 с.

71. Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термінів / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.
72. Що громадяни думають про приватизацію [Електронний ресурс] // Центр Економічної стратегії. – 06.10.2017. – Режим доступу: [http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/critical-thinking-privatization\[1\]_4613.pdf](http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/critical-thinking-privatization[1]_4613.pdf)